КОНТРОЛЬНЫЙ ЭКЗЕМПЛЯР

Масса а мехкашкара пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

(С В Е Т)

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГIалгIай обкома, Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Советен Министрий Советен орган

Орган Чечено - Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР.

ГАЗЕТА АРАДУЬЛ 1923 ШЕРА ДЕНЗ	81 (4372).	ШИНАРДИ, 7 июль 1970 шу.	Мах 2 кеп.

ХЬАЛХАРА МОТТИГ ДIАХЕЦАЦ

Ах шера план хана яхе ю хьалха кхочуш а еш лаьрхIичул сонгIа 24 эзар тонн мехкадаьттей I миллион кубически метр газ яьккхай юбилейни шарахь даттача «Сунжанефть» НПУ коллективо. Сийлениа лоархIаньй барт бола коллектив кийчача продукцин реализаци еча а. Заданел совгIа ех на продукци 285 эзар сома махла я.

Из толам баьккхача дуккха дакьа лаьцир коммунист Ю. Я. Беренг верте латтача цхьоалагIча промыслан коллективо. Планал совгIа лаьттан чемашкара 19 эзар тонн «Iаьржа дашун» даьккхад промысла болхлоша. Къаьст та дика къахьег мастераша покъсташа Павлова. Летникова кулгалдеча бригадана. Белгалбаха беза коллективе а белгалбаьнна къахьегарш. Уж ба мехкдаьтта доккхха операторш СССР Лакхехьарча Совета депутат Нечаев Борис, Круглов Иван, Никитенко Иван, Карасин Михаил, Подолякин Григорий лабораншна Холопова Лида, саьршнаш Огородников Павел, Гладков Василий. Бедгал ца баьккхача балац мехкдаьтта дIа-юхе ухийтача цеха операторий Толстенев Василен Мельников Викторен къатьегам.

С. БЫКОДАРОВ,
«Сунжанефть» НПУ плановни отдела начальник.

7 БЕТТА ПЛАН КХОАЧАШЪЯЬЙ

«Грознефтеразведка» треста Алхазурткин тоххама кIоанга буруэдеттача кэнтора коллективо къаьстта дика, овсаре къехьег укх тIеххьарча хано. Чоалханча геологически хьоххамеш 13360 метр бурув а толаш хIанаххьо 7 бетта план кхоачашъяьй барт болча коллективо.

ГIалнуташ да техникс-экономически хьоххамеш а. Метр бурув тохарга хIабола мах шоаге совгIа лох а баш къахьегамэ овсарле лаьхьир 13,8 процент тIеххкоачашьяьй.

Реагенташте, кхьбоача матерналашта кхомбарах, бурув тохаш кIезигагIа мах дIаахийтарах 68 эзар сом пайда баьб. Яхье баьнараште юкъе хьалхара моттиг мастера Мау Александра бригади лелаю. Юбилейни шахта дIахо дIахьош ба бурудеттараш.

М. ЛЕВИН.

ЮРТА БОАХАМА ДАЬКЪЕРА ПАРТЕ АРГIАНАРА ДЕКХАРАШ

Нов. Л. И. Брежнева 1970 шера 2 июле КПСС ЦК Пленуме яь доклад

Новкъостий!

Е ЦК Пленум хьожаргIолаш Политбюрос юкъедахь вай юрта боахам дIахо а дегIабоалабарах доля дош.

Колхозийи совхозийи производство дегIаахара аргIанара декхараш къоастадера хадданза йоакхо ешшехь Политбюрос укх тIеххьарча хана дукхаза а дийцад юрта боахамера юкъара хьал, цун керттера долкъош малагIча хьал тIа да. Халкъа эша продукташ дIахо а дукхагIа яхара тIаерзаяь лоархIаме решенеш тIанийцар.

Укх шера май бетта Политбюро хьежар шоана довзаш долча «Юрта боахама хьалах» долча документага. Политбюрос могайр цу документа тIара выводаши предложенеши, юрта боахамга дукхагIа капиталовложенеш дIаяхийтарахи из материально-технически кхы дикагIа Iалашбарахи сошам а бир. Цу хана тулье лаьрхIа яр е хIанзара ЦК Пленум.

Боккха лоархIам бу вай иштта хьайбай продукташ яхара рентабельность лакхъяра а. Цо хьалл мехка дIахо а дулх, шура, кхыйола продукташ яхара дика перспективаш.

ХIанз, СССР халкъа боахам дегIабоалабара керда пхе шера план оттаеча хана, вай цIаькха а дагадаьлча бакъахьа да юрта боахама дешай хьакъехьа. Продукташ яхара, кийчъяра, юртбоахам материально-технически средствашца Iалашбара хьадда дола декхараш къоастадалла даргдац, хIаьта иштта тIулакхаш оттадй даза юрта боахаме дола кхоачамбоацараш дIадахарел цун резервех дикагIа пайда эцаран е.

Мукъаба сона укх тIеххьарча шерашка юртбоахам дегIаахера цхьайола керттера итогаш юяца.

Шера юккъера лаьрдIа 1966—1969 шерашка валовой чункна ялет 162 миллион тонн совгIа хилар, хьалха дIаяхача пятилетке даьккхачул 32 миллион тонн дукхагIа. Дикка дукхагIа ияьй кхийола чIоагIа лоархIам бола юртбоахама продуктащ а. Цунна тешал ду укх даннеша:

ЛАЬТТАНЦАРА ЙОАЛА ВАЛОВОИ ЧУНИЦА КЕРТТЕРА ПРОДУКТАШ

(шера юккъера, миллионаш тоннаш)

	1956—1960 шш.	1961—1965 шш.	1966—1969 шш.
Ялат	121,5	1930,3	162,4
Шекара свекла	45,6	59,2	81,6
Гидуаргаш	3,7	5,1	6,4
Боамби-бедал	4,38	4,99	94,3
Коартолаш	86,3	81,6	94,3
Баьцадаараш	15,1	16,4	18,9

Геттара чIоагIа лоархIам болаш да цу шерашка лаьттанцара йоала продукци керттерча даькъе хьувкъам лакхбара чотах дукхагIа яьккха хилар.

ЮРТБОАХАМА КУЛЬТУРАИ ХЬУВКЪАМ

(шера юккъера лаьрхIа, гектара тIара центнераш)

	1950—1960 шш.	1961—1963 шш.	1966—1969 шш.
Ялат	10,1	10,2	13,2
Шекара свекла	184	165	225
Гидуаргаш	9,1	11,2	13,2
Боамби-бедал	20,6	20,6	23,9
Коартолаш	94	94	114
Баьцадаараш	101	118	131

Хьувкъам лакхбаларах дувцаш, белгалдаккха доагIа дукхача шерашка, кхыметтел итташ шерашка а гектара тIара 8—10 центнер мара ялат ца хьувкъаш лаьттача «барьерал» тIехдовла вайна мега хилар. ДIадахача дикъ шера эгтара хьалха мехка юккъера лаьрхIа гектара тIара 13,2 центнар йоалаш ялат хьийвьед. Бакъда, хьувкъам а из боарам а вайна кхоачамболаш бац.

Иштта цериа вайса дукхала а дикала е процессаш хилар цу хана юрта боахама кхыча геттара боккхеча лоархIама даькъе — хьайбай боахаме а. Хьайбашкара йоала продуктащ дукхагIа яхарах дувц укх даннеша:

ХЬАЙБАИ ПРОДУКЦИ ЯККХАР

(шера юккъера)

	1956—1960 шш.	1961—1965 шш.	1966—1969 шш.
дулх (даьккха дулх миллионаш тоннаш)	7,9	9,3	11,4
шура (миллионаш тоннаш)	57,2	64,7	80,70
фуаш (миллионаш	23,6	28,8	34,8
тIа (эзараш тоннаш)	317	362	393

Хьайбашкара йоала продуктащ дукхагIа яьхар цу шерашка хьайбай продукци лаьккхара чагах. ДIадахача шера колхозашкен совхозашкен цхьан Iаттагара 2253 килограмм шура яьккхар 1965 шера хинначул 256 килограмм дукхагIа а хилар. Пяччахьалкхенга доахача хьайбай дейна долаш эзача хула дозал лакхденнад, коа тIарча оалхазарашта фуаш дукхагIа ду.

Лаьтта лелакарн хьайбай боахачи дIадахача дикъ шера дегIабара итогаш, къаьстта цар дикала оагIув — из, новкъостий, химизаци, мелиораци, юртбоахама производствана комплексни механизаци яра чьайшача кура, цешта яьлча вай XXIII съездена КПСС ЦК Пленумашкен оттаяьча политика результат я.

Укх тIеххьарча дикъ шера хьалха дIадахача дикъ шера чухь юрта боахама минеральни удобренеш 1,8-зза, тракторащ 251 эзар, ялат чуаша комбайнаш 55 эзар, мухь кхухьа автомобилаш 168 эзар, юртбоахама техника 1 миллиард 100 миллиона сома мехьа дукхагIа елар. 1966—1969 шерашка 1,2 миллион гектар хий дехкен 3,1 миллион гектар докъадаьн керда лаьтта яьхад.

Укх тIеххьарча шерашка юрта боахама продуктащ дукхагIа яхара ларда тIа бахача цаха кхачан продуктащ яхара структура тоаяьй.

Цкъа а доацаш дукхала белгалдаьхав юрта боахам дегIабоалабарв вай гIенайдеча тIулакхий воздействех колхозийи совхозийи экономике, советски юрта дерригача вахаре хинна дика хувцамаш. Мукъаба сона 1969 шера итогий лоархIам а беш цхьайола керттера даннеш йоалае.

Укх тIеххьарча дикъ шера колхозий шера юккъера лаьрхIа валовой доход 20 миллиард сом хилар. 1962—1965 ш. ш. хинначул 5,8 миллиард сом дукхагIа, совхозий валовой продукци 1965 шера 21 миллиард сома мехьа хиннача 1969 шера 24 миллиард сомага кхоачаш лакхъенный. Дикка лакхденнад совхозий боллдой алапие колхозхошта къахьегамах лушдара. 1965 шера хинначул совхозий боллдой алапи 26, хIаьта колхозхой — 33 процент лакхделар 1969 шера.

Юрта чIоагIгIа хьалдеш да вай кубаха цIенош, культурай бытен тIеналош. 1966—1969 ш. ш. юртарча моттиге хьалдаьд 148,3 миллион квадратни метр йола мах чубаха цIенош. Юрта юккъера дIайода электроэнерги 50 процент лакхъенний. Юртарча моттиге газификаци яьй 3 миллиони 496 эзарн квартирана, хIаьта шеръенний клубий, кинотеатрий, библиотекай, бытовой тIулакх дара сеть. Юрта къахьегамхой вахара чIоагIгIа киъейода радиои телевидени.

Шоана магарро, новкъостий, бIарча хьайнача вай юрта боахами цуя керттера доакъоши цхьан моттиге даттаьвар. Юртбоахама производство, хIаьта цунца цхьана юртарех къахьегамхой вахара боарам а цу шерашка хадданац дегIанхар.

Баьча балха результатий боагIаш бола мах а беш, вайна цу хана бIаргагу юрта боахама даькъе воашта хьалхашка йоккхача масштаба керда декхараш латташ хилар, уж кхоачашде вай торо а е.

СССР-е социализм хьалъяроп коммунизма материально-технически база хьоеш халкъо беркате беча балхов, доагIаш махкалара, вай тIадигар халкъа материальни вахара хьал тоадаран цуя массе оагIорахьара запасаш лакхъяран.

— Цо вай декхарийла цу вой керттера товкам бахача валхен бIарча хьайнача халкъа боахамен дегIадоагIа хьашташ миштта кхоачашду хьажаоа тIабатийта.

Нагахьа сайна юрта боахам дегIаахара итогашка цу поонеш тIара хьежача тIаккха мукIараа де деза, укхаза вай хIана а дукха къоастадалзо дешаш хилара.

Хьалхе а сана керттера проблема йолаш юс ялат мехогта дукхагIа даккхар. Хьалхе из аьтча чемкхара, дIадахача дикъ шера 32 миллион тонн ялат, чай хьалхатIа цIенкха на лаьккхача тайпане, дукхагIа лаьтча йоле а, ялат дахкара хьай тайна дIенэ а кхоачамбеш дац.

Укх тIеххьарча шерашка лелара дегIадоагIа ялат доахкхалга, из боккха мах бола бедал гоьан вайна. КIезига доах баьцадаараши сомаши.

Хоаш малиллера, хIана а лаьнна кхоачамбоаца хьайбай продукташ, къаьстта дулх бахача малла чIогIа хьашт.

Бакъда, юрта боахамера вай халонаш антисоветски дагалуваш дувнача хабаршна цхьаькха юккъера хIана долаш яц. Уж геттара кхыча тайпара характер йолаш я. Вай экономика дегIаахара хIанзарча хьалашка юрта боахамгара хьадехарш кхы а лакхагIа да, хIаьта из законах мадоагIара а да. Цунца дувзаденна укх гергарча хана а эттара керттерча боахамен политически декхарех цхьа декхар долаш дус юрта боахам дIахо а лакхбелга.

Халкъа боахама цу даькъа хьоло, из дегIаахара темпаш, халоний характеро хьахьонх вай кхы а чIоагIагIа юрта боахама материально-технически база чIоагIъе езаш хилар. Из хIана хоалам беш йола, юртбоахама производство дегIаахараген къахьегама овсарле лакхъярен темпаш къоастаеш йола фактор я.

Укх тIеххьарча шерашка юрта боахам технически Iалашбара болова лакхбенна бале а, из лакхбалара темпаш вайна кхоачамбеш яц. Дукхача бахьанех хьатIайоагIача пятилетке юрта боахамга йиза дIакхоачаргьян плана тIа оттаяь капиталовложенеш, хIаьта иштта техника кхьадола дакъа а.

Мошностащ болх бе йоаллийтара, минеральни удобренеш яхара а уж юрта боахама ялара а заданеш кхоачашъяьян.

Бакъда цу хана кхы техниках цхьадолча боахамашка хIана а во пайда эцаш хилара цIенхаштта теркам тIабахайта декхарийла да вай. Машинашка болх бейтара боккъонаш теллаю, из бахьан долаш хана хьалха ехий дIайоах уж, лакхлаш цар дайнехь беш бола болх, дукхача трактороша цхьан смена мара болх бац.

Iалман опытох хьех юрта боахама интенсификаци яр вай хакарча хьалашка хоалам беш йола, из тIахо а дегIаахаре темпаш къоастаеш йола фактор я. Из лакхар кхоачашдера кхьйола пикъ бац вай. Йоккхача масштабех культураш дIаюургIолаш мукъа лаьттар бац вай хIана. Бахача маьха цхьан сага сих лоархIаш оаха лаьтта тоьаш хилар доххэ вайнига. ХIаьта из да лаьттан гектаро хIара шера тIа-тIа дукхагIа продукци яла еза яхилга.

Юрта боахам кхы тIа а биза технически Iалашбара, боккъалдар аьлча, цхьа къаьстта ха эшаргья. Из ха йIаьх ца хийтара долла хIама а хе деза вай. Продукташ эшара хьашташ массе а хана лакхлу, вай юртабоахама материально-технически база эргаьккха тоаль яккхарга хьежаш уж. Нагахь сайна вай из ца дойя, тIаккха ха тувлайолийтаргьа вай, керда кхоачамбоацарш Iоадергда, кхы е йоккхагIа халонаш хьахургья. Хоаш маддарра, хьалхе а гIийртар тейа-тайпача накъаца юрта боахама проблемаш къоастае. Бакъда цар дагадаьллав кхоачашдалзар.

Колхозийи совхозийи материально-технически база лакхъяр — из вай эттара лоархIаме дарех цхьа декхар да. Из кхоачашдар айхха дувзаденна да дIахо а пачхьалкхени партийни органий оагIонтахьара юртбоахама денна деш йола практически кулгал тоадарца, бехктокхам ца хетара, дисциплина ца хилара, боахама доал ца дара гIулакхашта дукхаьл лоаттабу къоасам лакхбарца.

Колхозийи совхозийи балха тIехь долча кхоачамбоацарий кIезига доаца дакъа хьахул боахама лелара кулгалдар бахьан долаш. Дукхьала цуша дайна доагIаш да дика дукхача колхозашкен совхозашкен лаьтта лелалара культура хIанз лоха хилар. ЦК декабрьски Пленуме дийца махкалара, цхьанна бахьанна бакъле йиш йоацаш да цхьайолча областашка, кониашка, республикашка хьайбаш кIезигдалар, хIаьта иштта хьайбай боахам дегIабоалабеза дола кхыдега доккхий кхоачамбоацараш а.

Факташ хьахьокх колхозийг совхозийн финансово-боахама балха юртбоахама, советски, партийни органаша деш дола кулгали тIахьожаин лаьгIбаь хилар. Цу гIулакхо хьахилийтар из хIамаш КIезига колхозаш ял укх тIеххьарча хана екъаш йоацача фондашка еш йола отчисленеш кIезигъяь.

Кхы а доккхагIа дола хIамаш хьадеха деза вай вой центральни моттигенен юртбоахама органашкара. Цар хIана а продукци дукхагIа яккхара, къахьегама овсарле лакхьяра, цунга дIадолар лоххара шой резервех кхы а биззагIа пайда эцара лелара тIебервабу колхозийи совхозийи болх. СССР юрта боахама Министерство цуя моттигера органаш декхарийла а тIагIертта боахама расчет юкъейоалле. Колхозийи совхозийи финансово-боахама балха лоаттабеш бола тIахьожам лакхбе. дIадихи дола фу лелаеш, племенной гIулакх, ветеринарни служба овлантара тоае.

СССР мелиорацеи хий боахамен Министерства балха тIа дола кхоачамбоацараша юкъе белгалдакха беза доккхий технико-экономически къоастамаш бола дика гIоаль мелиоративни системаш хIанз а хьанна хилар. Лаьтта хий дилзарген из доккъаьдартен чьттан гектарага дIайода затраташ хIанз а кIезиг ца ялар.

«Совхозмолтехника» аьлча, тIаккха теркам тIабахийта беза колхозашкен совхозашкен гIулакх деча дола кхоачамбоацарех моттигашкара доагIача хоамий характере.

Вай претензеш е бокъо йолаш да юрта боахама материально-технически база чIоагIъярца, дегIайоалаярца, юрта боахама продукци-чаккъяхарца киэзеннача плановни органашка, промышленни министерствашка. Цхьадола хIамаш дувца да а гIерташ. цу министерствайи ведомствайи кулгалхошка чIеха ведомственни хьашташ кхоачашдарал тIех халл низ а кхетам а хулабалара шуй, шоашта хьалхашка латта декхараш кхоачашдара бокъонца йоакхо юхлара оаш але безам бар са.

Юртбоахам — из юкъарча низаша мара бокъонца лакхде йиш йоцча дакъа да. Из дегIаахар массанех а — машиностроене, химически, перерабатывающи промышленноста, гIашлошъеча материалий промышленноста болхлоех, гIишлошъерох, кхача доакъой болхлоех тийша да. Вай хана цхьанне а бокъо яц доакха халкъа боахама, политически декхар кхоачашдеча юстара вальна латта, иштта декхар да дIахо а юртбоахама производство дикка лакхъяр.

Мукъаба сона, Политбюрона хетачох, юрта боахама хьакъехьа кердача пятилетке малагIа хьадда декхараш кхоачашде деза вай дувца.

I. ДIАХО А ЮРТБОАХАМА ПРОДУКТАШ ДУКХАГIА ЯХАРАХИ КИЙЧЪЯРАХИ

Новкъостий! ХьалхагIа а вай дукхаза белгалдаьнна махкалара, юрта боахам дегIабоалабара керттера проблема хинна а хиннай, йолаш а юс ялат дукхагIа даккхар. КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленум хинначул тIехьагIа ялата боахамера хьал дикагIа тоаделар. Ялат доаккхилга душ-душ хаьдда чIоагIлуш латт. Хоттама хьалаш хьувкъам бадара Iаткъаш да, бакъда хьалла сайна чIоагIа Iаткъаш.

ХьатIадоагIача пхе шера шера юккъера лоархIаш мехка 195 миллион тонн ялат дикхха дерхI. Иштта ялат чудара пятилетта чакхйоалаш шера 205—210 миллион тонн ялат дикхха деза. Из хул сокъ дакхкачул 45—50 миллион тонн дукхагIа. Белгалдаккха безам бар цу цифраша вайна эшар эттара кIезагагIча боараех мара хьегойташ ца хилар.

Республикашта шера юккъера лаьрхIа хьатIайоагIача пятилетке укх боаргакъда тIера ялат дахка деза: Российски Федераци — 116 миллион тонн, Украина — 40 миллион тонн, Казахстане — 24 миллион тонн. Еррига кхыча союзни республикашта а иштта дикка дукхагIа даккха деза ялат.

Иштаача боарамга кхоачаш валовой лаьрхIа ялат чудара пхе шера чухь мехка юккъера лоархIаш кIезагагIа дьккхача а, йиъ центнер ялата культураш яха еза.

Дерригачи мехка масштабах иштача боарамашка кхоачаш ялата культураш хьувкъам — из, новкъостий, шоана дика довза махкалара, атта гIулакх дац. Хьувкъам лакхбара керттера, хоалам беш дар да колхозаштен совхозаштен минерални удобренеш, техника дукхагIа хилийтар, лаьттаьшта мелиорацеи яра вай планаш кхоачашъяр. Цунца дувзаденна юза а белгалдаккханаза дергдац лаьтта лелалара культура лакхъяра, нийса йола севооборотащ каравэзаяра, дIадун фу леладдара тоадара, дукха хьувкъа сорташ кхьедоалладара, органически удобренеш кхы а шерагIа пайда эцара, баьцешта де деча садоахача хIамалищен лазаршцен лоаттабу къоасам, лакхбара зротех лаьтта лорадара гIуланхий къаьстта лоархIам хилар. Уж дерригагIа гIулакхаш вIаштIехь-тIедъе а тIагIертта а чакхдахе деза хIара районе, хIара колхозен совхозен.

Шоана дегадоагIаш махкалара, ЦК октябрьски (1968 ш.) Пленуме хьатIадоагIача пхе шера йиза езаш лаьрхIад ялат эшара чIоагIача планий принцип.

ХьатIайоагIача пятилетке дерригача шерашка хувцаргIоадаш могаш 60 миллион тонн ялат эшара план.

Союзни республикашка 1971—1975 шерашка хIара шера пачхьалкхено ялат эшара чIоагIа план укх боарамех (эзараш тоннаш) хургIолаш предложени юкъейоалаю:

РСФСР	36200
Украински ССР	11100
Белорусски ССР	500
Узбекски ССР	340
Казахски ССР	10800
Грузински ССР	73
Азербайджански ССР	130
Литовски ССР	100
Молдавски ССР	450
Латвийски ССР	135
Киргизски ССР	170
Таджикски ССР	33
Армянски ССР	22
Туркменски ССР	23
Эстонски ССР	65

Новкъостий! Са шух теркам тIабахийта безам ба ялат эшара чIоагIача плано вай дерригга хьашташ кхоачашдерг ца хилара. ЧIоагIача планахи планал тIехи пачхьалкхен укх гергарча хана лакхача маьхах хIара шера 80—85 миллион тонн ялат эца торо хургIолаш чоай болх вIаштIехьбаккха беза вай. Из бара эш товарна ялат доаккхача хIара колхозон совхозон, хIара областо, края, республика чIоагIа план кхоачашъерал совгIа, пхе шера пачхьалкхенга чIоагIача маьхах кIезигагIа дехкача планал совгIа 35 процент ялат доха. Из гIулакх дуллургIолаш да, из пачхьалкхенен боахамаштен хьаштдолаш а да.

Вай дувцар да ЦК мартовски Пленуме тIанийна пачхьалкхенга планал совгIа ялат дохкара могаль принцип лелаяр. Пачхьалкхено тIехьа тIайоагIача хана а хьаллоацаргьа колхозашкен совхозашкен ялат эшара керттерча маьха 50 процент тIатохаш чIоагIача планал совгIа ялат дохкара. Практика хьахьокха махкалара из гIулакх чIоагIа пайдане да.

ЦК мартовски Пленуме теркам тIабахийтар боахамашта телаш йола чIоагIа планаш массе а оагIорахьа ийса даре лаьца хилийтара, хIара боахама Iаламен экономически хьалаш дикагIа лаьрхIара, цун специализацена, хIаьта иштта керда техника, минерални удобренеш цунга кхачара, мелиоративни лаьттай майда шеръяра. Из дагадохийта деза тахан а, хIана аьлча укх эттара гергагIча хана оттае а областашка, районашка, боахамашка дIакхачийта а еза ялат эшара кердаза пхе шера планаш.

Диказа дIадаккха деза дIаядача хана планировани еча хинна гIалаташ юха дар. Царех цхьа гIалат да цхьайолча областашкен районашкен боахамий цхьан даькъена кIезигъяь планаши вокхана йоккха яь планаши телаш хиларах. Из вокха оагIорахьа Iаьткъар пачхьалкхен заданеш кхоачашъяран иштта колхозий а совхозий а экономикага а.

Цхьан хана теркам тIабахийта беза пачхьалкхенга ялати кхыйола продуктащи йоахкара пачхьалкхен план кхоачашъеча колхозийи совхозийи цхьабола кулгалхой дисциплина йоацаш хилара фактаща а. Вай юха а чIоагIдие деза: план цхьанне а хувца бокъо ца хилар, бакъда из кхоачаш ца еш йита а йиш яц. Цу принципаца да дахкъа юкъара хьашташ.

Дукхаза а белгалдаьнна махкалара, кIиш, вайна боккха лоархIам болаш да рожь, борц, гречиха, кхыйола бурчий культураш дукхагIа яхар, дуга дукхагIа даккха а кийчде а дерхI.

Вай боккха лоархIам бу хьажкIаш яхара а уж кийчъярй а. ДIадахача шера из культура дукхагIа хIа а йийра, 12 миллион тонн гаргга ялат а тулаир. Кхы тIа а дукхагIа хьажкIаш дIаеэ укх гергарча шерашка валовой лаьрхIа 18—12 миллион тонн йоаккхаргIолаш кхы а чIоагIагIа уж ебеза йиш болаш да вай. Плана тIа оттаду из мах бола культура дукхагIа эша а. Иштта дукхагIа дIабе беза мухх, пен, кхыйола фуражни культураш, хьайбашта уж эшаш хилар теркал а деш.

Боамби а вайна кхочамболлаш бахкхаш укх тIеххьарча хана. 1966 шерал тIехьагIа, 6 миллион тонн боамби-бедал лаьккхачул тIехьагIа деза из боакххилга цхьан боараме латт.

Иштта хьал оттара бахьанех къаьстта дувца доагIа дуккхача колхозашкен совхозашкен боамбо — люцерна севообороташ ца хилар. Iилмахоша дерхI из бахьан долаш эттара хьалле продукце хьувкъами дикали чIоагIа люхьеш лода боамбена хула кхерамс лазар ялат шерра даржар. Цхьаболча болхлоша вилтаиа цIенхаштта къоасам лоаттабара иштта боамбена деча зенех дашций хаддаиза хабараш дувц. укхаза цунна къейла а юкъьаш шоай хола гIалатеши кхоачамбоцараши.

ДIахо боамби лелабар дегIадоаладара хьалаш хилийта дерхIаш шийн хана цхьадола гIулакхаш дир. Йоккхий ассигнованеш дIахийтар хий боахам йиллара, цо йиш хилийтар 400 эзар гектар гаргга хий дуллаш керда лаьтта карадерзаде а хий дехкача лаьттан миллион совгIа йолча гектара тIара мелиоративни гIулакх тоаде а. ХIанзарча пятилеткех боамби эшара оттаеь план яр севообороташ шерра лелаеш дукхьала боамби, кхыйола культураш дIае йиш ца хилар дIадаккхен колхозашкен совхозашкен торо хилийтар. Цхьаболкъда мастанехьа а наборгIара махкар цу торонех пайда. Из боамби дIабуача республикай советски, юртбоахама, партийни органий дазна цIенхаштта гIалат да.

1975 шера боамби-бедал эшара план 6,8 миллион тонн боарам болаш оттае дерхI. Хетаргахь, доагIаш дац кхы йоккхагIа йола план оттаир еррита колхозашкен совхозашкен севообороташ юкъейоалаяра торо хилийтера, боамби хьувкъилга хаддаиза лакхдара, тIехьа гIайоагIача хана дикка дукхагIча боарамех боамби боаккхара. Боамби бувча республикашка хий дехкача лаьттанашта люцерна дукхагIа дIаеро цу хана чухь йиш хулийтаргья доакъара база чIоагIъе а фунца хьайбай продуктащ дукхагIа яхийта а.

Шекара свеклаи гидуаргаши йоахача дикка чIоагIача боарамашка кхаьчай колхозашпи совхозашпи. Из иштта деле а укхазе а уж продукташ дукхагIа яхарни кийчъярал кхы тIа а гIулакхаш де деза. 1975 шера пачхьалкхено эза дерхI 82 миллион тоннаге кхоачаш шекара свекла 6,5 миллион тоннага кхоачаш гидуаргий генараши.

— ДIахо а дегIадоаладе деза лен дIабуалга. Механизацен промышленни переработка юкъейоалаяран лерда тIа дукхагIа хьувкъийта еза лен-долгунан, хьаьсэ дикагIа хилийта беза 1975 шера лен-долгуней 520 эзар тонн боарамех эшаргIолаш.

Иштта дукхагIа даккха а кийчае а деза чай, эфирни лаьтта культураш, кIомал, кениф, хо, тхьамка, кхыйола культураш. Вай промышленность кест-каста кул из бедал са тоьаш. Иштта хьал оттара бахьан да цу культурех дукхханей е бокгIа терко ца яр. Ледара къоастаду производство технически Iалашъяра дешаш, цхьайолча моттигашка лоха а рентабельность.

ХIанзчул дукха а дукхагIа терко е еза коартолаш, баьцадаараш, сомаш, харбазаш, пасташ яхара. Дукхача шериика ледара дегIадоагIа баьцадаараш, харбазаш, пасташ валовой лаьрхIа хьайоалиттен цар хьувкъами.

ХьатIайоагIа пятилетка чакхйоалаш пачхьалкхено коартолаш 13,5 миллион тоннага, баьцадаараш — 13 миллион, сомаши комараши — 5 миллион, комсаш 5,4 миллион тоннага кхоачаш эза дерхI. Уж продуктащ кийчъеш баьккхача боарамал цхьан ахазлеш дукхагIа я уж.

Боккха болх бе беза колхозашкен совхозашкен коартолаш, баьцадаараш, харбазаш, пасташ, сомаш бахара, дIаоттабаь лорабара, чакхбахара, хIаьта иштта заготовительни торговлен организацешка материально-технически база чIоагIъеш. Полаш йолча совхозий болх дикка тоабеши лакха механизаци а йолаш баьцадаараш, коартолаш йоахаргIола товарни производства керда доккхий боахамаш дохкаши хIана де деза. Долла хIама а де деза гергарча шерашка бахача маха баьцадаараш, сомаш, харбазаш, пасташ тоъаргIолаш.

Новкъостий! Къаьстта дувца деза хьайбай боахам лакхбара дешаш. Хоаш маддарра, из дакъа йIаьххача хана тIехьадисе хиннав.

Укх тIеххьарча ханалия хьайбай боахам дегIаухилга юхаувааш алкани йора шура, дулх, кхыйола продуктащ яхара рентабельноста боарам лоха хилара. Цо хьахийлайташар шеръяьча воспроизводствана эша хьалаш.

Политбюрос бакъахьа долаш лаьрхIад хьайбай продуктащ дукхагIа яхара бола колхозийи совхозийи материални безам лакхбар. Укх шера цу деша хьакъехьа тIанийцача сошам тIа е гIулакхаш де къоастадаьд:

— шурен тIоан эшара маьхаш юккъера 20 процент лакхдаьд;

— лакхдаьд хьайбаш эшара маьхаш хьалхагIа царна тIатеха хиннар юкъе а дохийташ, из деш жена, гаьзарашта, кроликашта, хIаьта цхьайолча областашкен республикашкен доаханна а эшара маьхаш тIатехад;

— хьайбай продукце дерригача тайпашта мехка зонашка колхозашта, совхозашта, бахача маха цаIаш дола эшара маххаш оттадаьд;

— къона доахан чуоттадаь дорстадайтарах уж кхы а дикагIча кондицех долаш хьадалийтарах пачхьалкхенга колхозашен совхозашен дохкача 300—420 килограммал дегагIа дегI долча къоначча доахана эшара маьхашта кхы 35—50 процент мах тIатехаб, мехка зоний дифференцаш а сто;

— тхаи цхьайолча тайпай эшара маьхаш юккъера лаьрхIача 20 —30 процент лакхдаьд;

— колхозаштен совхозаштен цар пачхьалкхенга шера йолча планал совгIа дохкача хьайбай, коа тIарча оалхазарий, шурий, фуий эшара маьхашта кхы тIа а 50 процент мах тIатохаргда. Хьайбаштен коа тIарча оалхазараштен иштта тIатохаш дола маьхаш дIадала лаьрхIад нагахь саннa шу долалуш хинначул дукхагIа хьайбаш боахама хьахиннадале.

Хьайбай продукташте эшара керда маьхаш оттадаьд дулха, шурай, кхыча продуктай розничин маьхаш лакх а ца деш.

Цу тайпара, колхозашкен совхозашкен хьайбай боахам дайса лелабича бокъьаллар аьтта еррига юртбоахама продукташ яхар кхоачамболла рентабельность йолаш хургIола экономически стимулаш.

Бакъда, хьайбай продукташ яхара бола колхозийи совхозийи материальни безам лакхбар дувзаденна да пачхьалкхено кхы тIа а затраташ ярна. Вайна бокъонца доаллаш хургIаш цу средствашех боахамашка пайда эцар. Цу гIулакха тIехь колхозийи совхозийи кулгалхой оагIонтахьара пач-

(Йистедоалар 2-ча, 3-ча оагIош тIа).

НОВКЪОСТА Л. И. БРЕЖНЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(Долалур 1-ча оаг1о т1а).

чахьалихен г1уллакх хила деза. Колхозашн совхозашн деккарийла я кхы т1а лоашка кхоача средствашл эггара хьалха производство шеръярга, доакъарий база дег1аяргеи ч1оаг1ъяргеи, фермаш хьалъярга, хьайбай боахам технически 1алашбарга д1аяхийта а цу ларда т1а укх эггара гаргаг1ча хана дулх, шура фуаш, тха дукхаг1а даккха а пачхьалкхенга доkха а.

Эшара маьхаш лаккдарца дувзаденна колхозашкен совхозашкен кхоачача средствах пайда эшара н1енхаятта т1аьхьожам лоаттабе деккарийла я партийни, советски, юртбоахама органаш. Цунца цхьана х1ара боахамо бокъонца бовржабе безе продукцега шийга д1адодар лоддара, х1аьта нийтта продукце дикал лакхъяр т1ехьа лоаттабу кьовсам.

Кердача пхе шера дукхаг1а даккха а 1975 шера дулх 15,8 миллион тоннага (даьккха дулх), шура — 96 миллион тоннага, фуаш 51 миллиардага кхачийта а деза. Цо йиш хулийтаргья бахача накага сага сих лаьрх1а дулхи дулха продукташи дукхаг1а яийта.

1975 шера пачхьалкхено хьайбай продукташ эшара план укх боарамах оттайра предложени юкъейоалаю:

Хьайбаши коа т1ара оалхазарашк	1975 ш.
(дийна долаш эзача миллионаш тоннаш)	16
Шура (миллионаш тоннаш)	55,0
Фуаш (миллиардаш)	26,0
Тха (эзараш тоннаш эзстяя доалах)	470

Из дош вай лерх1 колхозашен совхозашен х1ара шера планал сов1а лаккхача маьхах 8—10 процент хьайбай продукташ йоакаргйолаш.

Ишттал дикка дукхаг1а дулхи хьайбай кхийола продукташ яха а нйе'а йиш яц хьайбайн коа т1арча оалхазарийн продуктивность лаккхъяра а уж дебадара а ларда т1а маро. Из лош принципальни лоарх1ам болаш да. Цуа совг1а, цхьаболча болхлошта юкъе ыржа я продукци дукхаг1а яккхара деккар кхоачашде йиш я хьайбай продуктивность лаккхъяра чотах, уж деба а ца деш яха уйла.

Вай хьалашка хьайбай продукташ дукхаг1а яхара кертерча фактораштa дукъал хиларо пачхьалкхенна доккха че де тарлургда. Вай мамогта лакхъе еза хьайбай продуктивность, дебаде деза уж. Боахамашка хьалха йола дукха хьайбаш хилар хьайбай продукташ дукхаг1а яхара кертера хьаст бе. Геттара г1ожа а тоаде йиш йоаца а г1алат хургдар хьайбаши коа т1ара оалхазараши дебадара терко ца елийча.

Вай хьайбай боахам бувцача хана вайна дагалаттараш дукхьала цхьа колхозаши совхозаши хинна 1оч. Цу даьръа уйла еш, дукхача даькъе моттигерча дулгадхоша кхоачамбу общественни хьайбаш дебадарах.

Реально хьежа деза вай х1аманашка. Юрта бахача дукхача къахьегамхой шоай доалахьа а долаш хьайбаши коа т1ара оалхазараши да. Йоаьхо е еза цар къона хьайбаш 1алашдара, шоай хьайбашта цар доакъар кийчдара. Из де лерх1аш колхозашта могадича мегаргда къахьегамах гарантировании доаг1ачуи чотах колхозхошта ялат, т1ожеи мушеи доакъараш телинга.

Продукци кийчъелга т1адиала йола организацеш деккарийла я бахача лакагера хьайбаш, шура, коа т1ара оалхазараш, кхийола продукци хьэецача порядок оттае, ахаш волча х1ара сага нийса совлен йола продукци ше волча моттиге йолже йиш хургйолаш г1уллакх де деза.

Ш1енхаштта терко е еза д1ахо а хьайбайн коа т1арча оалхазарийн продуктивность лаккхъяра. Укхаза вай йоккхий резерваш я.

ЦК Пленуме Юкъерча Азеи Закавказьеи республиках дег1а дале а, Армене, Азербайджане, Грузе, Узбекистане, Туркмене, Таджикистане юртбоахама, советски партийни органий кулгалхошка вай талах а ала деккарийле да бокъонца хьайбай боахам лелабе, къаьстта хьайбай продуктивность лаккхъе, цунца колхозий экономика ч1оаг1ъе хе кхачай. Ла йиш йолаш лап цу республикий дукхача боахамашкера геттара к1езига шура йоаккхаш хилар.

Хьат1айоаг1а пятилетка чакхйоалаш колхозашкен совхозашкен х1ара 1аттагара йоаниха шура мехка юкъера лаьрх1ача 2800 килограммал к1езигаг1а йоаааш хилийта еза, х1аьта пригородни зонашкен дукха шура лучa хьайбай кхыча районашкен — 3500 - гара 400 килограммага кхачалца. Дулха дуаш долча бежана дозал 350—400 килограммага кхоачаш хила деза.

Д1ахо а хьайбай боахам лакхбара боккха лоарх1ам болаш да промышленни ларда т1а продукци йоаккхилга шерра юкъедоаладер. Опыто хьахьокх производство иштта в1аш т1ехьяккхар ч1оаг1а пайдане хилар.

«Птицепром» систем укх т1еххьарча шерашка хьал а яьй, тоа а яьй 281 птицефабрика. 1965 шера 3,2 миллиард фуъ гулдаьча метта 1969 шере 8,9 миллиард фуъ гулдир «Птицепром» боахамаша. Котамаша шера деш дола фуаш 158-метара 190-мега кхоачаш дукхаг1а ду. Цхьайолча птицефабрикаша яккача котами т1ехьара 250 фуъ гулду. д1абоа къахьегамк доакъари к1езигкара хьокхамаш дика да, лаха рентабельность 1ейаргъю. Шоаш дикача оаг1онгахьара хьахьехкад хьаккарчи доахани чуотталь дорстадача специализировании боахамаша.

КПСС ЦК т1аьхьлерах хьат1айоаг1ача пятилетка говдошта юкъе дикка дукха хьакхий дулх даккхара, дояхи чуотталь дорстадара шура яккхара йоккхий промышленни комплексаши керда птицефабрикаши хьалъе аьнна предложенеш оттаяьй. Иштта хьаергья жа леладу механизированни фермаш я.

Хьайбаш леладу комплексаш хьалъяра боккха лоарх1ам бу вай. Уж хьалъяра юкъеоа еза ерриге г1ишлошъю министерстваш. Партийнии советскии органаш деккарийла я оборудоване производственни хьайбаш леладу комплексаш болх бе йолалийтаран хедахдa т1аьхьожам лоаттабе. Лоаттача хана уж предприятеш хьалъе арййолаш, цар мошностеш караерзаергйолаш г1уллакх в1ашт1ехьдаккха деза.

Ш1енхаштта терках т1абахийта беза дулх долчча хьайбаш дебадара, къаьстта малхбоалерча районашка. Хьайбаш леладара Казахстане, Сибаречен, Поволжья, Къулбехьеи Урала, Юкъерча Азе долча дикача 1алама хьалех пайдега ледара пайда эц. Хетаргахь, бакъахьа хурдда эшаш йола средствеш а кьоастаьь, хьайбаш леладара лостам болаш цхьайола керда совхозаш яккача.

Цхьа дийне 1ийкадаш вай жа леладелга дег1аболадарах. Цу даькъа хьал дукхача республикашка, краяшка, областашка тоалуш да, бакъда геттара шорттига тоалуш. Хьатха а саина к1езига хьалью жена йола помещенеш, даьг1енашка хий диллара, доакъар кийчдара задане кхачашъяш. Хьалха а саина жа леладу къаьнарча способах, цхьанна з кхыча даьннаке ца деча тайпара ш1енхаштта ю ду цунна ха во эттача. Иштта хитар пахача шера. 1ана ю кийчо яр бахьан долаш Казахстане, Узбекистане, Туркмене, кхы цхьа йолча республикашка дукха жа дайр.

Жа леладерца йола г1уллакх оалангара хуйва деза. Ч1оаг1ача ларда т1а хаккха деза из дакъе, капитальни вложенеш, техника, г1ишлошъю материалаш къоастае еза цунна, терко а йоакхо а е еза жа 1уй, жа леладеча къахьегача берригача болхлой. Лоацача хана юхаеттаоттале деза 1аьржа доацача лаьтта зона районашка жа лаладелга, цига уж нийса леладеча кердача экономически хьаланашка рентабельни дакъе а хинна д1аоттаргда.

Дикка дикаг1а де деза боабишкаш, г1ажаш, москалаш, ко1дикаш, коккара мозий. 1аманашка чкъарий леладара г1уллакх. Цхьайолча областашка из г1уллакх тесса дитад, массанехьа х1ана даш аьнна дика хьалаш, доллашехь.

Новкъостий! Укх т1еххьарча шерашка вайцига хьадинай дукхайоккхий промышленни районаш. Кхыча краяшкареи областашкареи кхуха юртбоахама продукташ я цар дукхаг1а юараш, моттиге царех дикка дукха яраш хьахилийта йиш яр.

Хьаьнал Дальни Восток. Х1ара шерацига кхухь дукха дулх, фуаш, шурий а кхийола а продукташ. Бакъда, цкъара соцаде йиш яц из. Цхьабакъда вай деккарийла да из район, арг1а вай, моттиге даьккхача коа т1арча оалхазарий дулхана, шурийна, фуашна, х1аьта баьцадаарашна 1алашъяра деккар оттаде а из проблема лоацача хана кхоачашъе а, хетаргахь, цу г1уллакха керда совхозаш а яха.

Из еле мегаргда мехкадьттеи газа яккхара йоккха центр а хинна х1аотташ латтача, кастлаеацха дукхa хьайбай продукташ д1ахаргйолча Тюменски областах а. Областа йоккхий даьг1енаши доцаши я. Бакъда уж мелиораци е езаш я, х1аьта

вай б1арчча хьайдача мехка шерра мелиоративни балхаш де лерх1. Хьадувза цу г1уллакха Тюменски областе эша средствеш дургья вай, укхаза а йоалкарга вай дулхеи шурийи совхозаш, цу тайпара, къоастаергья вай из йоккха промышленни район хьайбай продукташца 1алашъяра проблема. Цу тайпара къоастае йиш я хьайбай продукташца Иркутски, Томски областаш, мехка чехка дег1айоаг1а керда промышленни районаш 1алашъяра проблема а.

Бакъда, вай лерх1, Тюменски областа хьалхе доагача организаци, Сибареч1ени Дальни Востокеи кхиярдаш а санна, юртбоахама продуктай шоай производство дикка шеръяра йоккхаг1а йола инициативеи хьинари гулалдоаккхаргдолаш.

Нийса йола решенеш т1аэцаргйолаш цу деррига лелашна ч1оаг1а хьажа еза плановни юртбоахамеи органаш. Веннта вай г1ерта деза ерригача республикашкеи областашкеи кхыча районашкара т1аккхуха юртбоахама продукташ хамотта к1езигаг1а кхахьийтара чурча торових баьзаг1а пайда эцаргбола г1уллакх де.

Новкъостий!

Хьайбай боахам лакхбара вайна кертера эшар — из доакъар, доакъар, д1аьхха доакъар да. Бакъда из ясина массаненна а йоаза а, х1аьта доакъарах дола йош вай хьалхара дуккаш да. Новкъа хале а, бакъдар дикача дукхача республикашка, областашка, краяшка, цу лоарх1амерча х1аманашара г1уллакх к1езига тоадеккад.

Доакъар деккара г1уллакх бокъонца леладе, баьцаш доакъара оалаш, силоса культураш дукхаг1а хьунекийтара метта укх т1еххьарча хана цхьаболча колхозий, совхозий, районий, кхыметтеи областий кулгалхоша доакъара проблема цхьан оаг1орахьара къоастаю, дукхьала доакъара дукхаг1а ялат д1адахийтарца, х1аьта воккар кхы а аттаг1а ду из — пачхьалкхен ресурсех доакъар далар пайданаш делаш хиларца.

Хаддаза дукхаг1а дакхa деза масса а тайпа доакъараш — йол, сенаж, силос, баьца жуър, доакъара оалаш. Колхозашци совхозашкен д1ахоа 60 миллион гектараш совг1а доакъара культураш. Из йоккха деррига оалата даьттах 30 процент да. Д1ахо а дукхаг1ча лаьтта доакъара культураш д1аеэ нийса ца хиларал совг1а, е йиш йолаш а яц. Г1ожеи мушеи доакъар дукхаг1а даккхара кертера никъ уж дукхаг1а хьунекъийтар ба.

Хьат1адоаг1ача пхе шера йовшии даьг1енаша тоалаш, дукха доакъар даргдола культураш даьг1енаш хьаша болх дукхаг1а бергба. Баьций д1адув та, цунца йовшии даьг1енаш хар а долаш, 1алашдара проблема къоастае еза. Эггара т1ех

лоарх1ам болаш да доакъар доакъача балхаште механизаци яр. Вай дарaш массе кхы а хьайбаш кхоачаргдолаш ше т1аьнна а д1айийна а буц т1еболаш дукха лаьтта де вай. Новкъа хале я, бакъда йол а дьдоаш г1ожа доакъараш а дукха кийчу хьалхара къахьега заккхla садаш. К1езига т1аккхьай технически прогресс цу хала къахьега деза г1уллакха.

Доакха дош да доакъара лаьрх1а ялат д1ададахийтар. Д1адахача шера хьайбашта дуадьча 80 миллион тонн ялатах дезлаг1а лакха мара яцар комбикормаш. Цу ялатах вош даккъе ше маддарра д1адуадеш да, из бахьан долаш 1алашма те дукха ялат д1адоха. Из вай комбикормовя промышленность т1ехьийса хилар да.

Хетаргахь, нийса хургья нагахь санна комбикормаш йоакийта доккдара вай кертерча шии лостамe доалe. Хьалхара — пачхьалкхен комбикормовя заводаш яхар. Цар кертерча даькъе хьае еза йоккхийча специализировании йолча птицефабрикашеи доакъара долача боахамашеи йола бокъонца дика комбикормаш. Мамогта лакхъе еза цу заводий мощностaш. Цхьан хана цига в1ашт1ехьдаккха деза колхозашкен совхозашкен йоаккхара цига белково-витаминни добавкаши премиксаши ячеста.

Шолаг1а никъ — из шоай ялатахи промышленни добавкехи колхозашка а совхозашка а комбикормаш хьаяр. Из дара т1оаьа а ца летта в1ашт1еккдаккха деза экономически автоматизировании комбикормови агрегаташ дукха араецийта.

Колхозашкен совхозашкен дукха а из тоьаш йолча доакъара белока проблемаиа теркам т1абахийта безам бар еа. Цунна дувзаденна белок дукха йоала люцерна, клевер, эспарцет, соя, горох, люпин санна йола культураш дукхаг1а д1ахьаешехь, х1аьта нийтта дукхаг1а бакха беза баьцa жуър, дикка дукхаг1а арахеца беза дулха - т1ехка, чкъарии жуър, екъа обрат, доакъара дрожжеш. Дулха - шурий, чкъаьрий, ялатан, целлюлозно-кехатта промышленности предприятеша оттае еза белкови доакъара средствош арахецара лакхъаь заданеш. Микробиологически промышленноста доакъара дрожжаш арахецара мошностеш 1 миллион тоннага кхоачаш лакхъе еза.

Лоацца аьлча, новкъостий, хьайбай продукци яккхара хьал дикка тоадара кердача пхе шера доккхий балхаш де, дукха ца т1ебаккхийта безарг1а.

II. ЮРТА БОАХАМА МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИ БАЗА Д1АХО Ч1ОАГ1ЪЯРА ХЬАКЪЕХЬА

Новкъостий! Вай юрта боахама материально - технически базах дола дош оалаергеи кертерчи аь. Политбюрос бакъдаь т1аийцад, укх гаргарча шерашка вай юкъмоттигера деккар юрта боахама материально - технически база из мокга ч1оаг1ъелга, колхозаши совхозаши хьалхалаттача х1ан-зарча машении техникаи кийчъелга, минеральни удобренеша уж 1алашъелга, къаьстта вай хьалашка юртбоахама продукташ дукхаг1а яхара темпаш сихъяра боккхача лоарх1аме йола фактор хиларах терра лаьтташта мелиораци яра г1уллакх шерра дег1айоаладелга хилар.

А. Юрта боахамга йохийтача капиталовложенеех

Политбюрос белгалдаьккхад, юрта боахама кердача пятилетке производственни г1ирсаш хьаллара техника эшарае, чу1е в1еноши культурно - бытовой г1ирсаш хьаллара 77,6 миллиард сом пачхьалкхеи капитальни вложенеш тьовнае йоаг1аш хилар, цу даькъе 45,9 млрд. сом. — г1ишлой монтажни балхашта. Из, новкъостий, оаш оаьош а кхета ма дарра, 1алазмата дукха ахча да. Из 1,7-зза дукхаг1а да укх пятилетке юрта боахам дег1аберга дахийтачул.

Цунца цхьана шоай экономика дег1аер бахьан долаш колхозашка йиш хургья иштта хьалхаг1арчул дукхаг1а капитальни г1ирсаш хьаллареи техника эшарген ахча дукхаг1а д1адахийта. Хьалхаг1е а доаче лоарх1амаша хьахьокх, кердача пятилетке колхозаш д1айохийтаргйола капитальни вложенеш дукха совг1а - эшашаг1а йолаш 1,5-зза дукхаг1а а хилла, 43 млрд. сомега д1акхоачаргйолаш, цу даькъе г1ишлой - монтажни балхашка йохийтаргъяреш 28 млрд. сомега. Госплано, из терках а дац материально - технически ресурсашца колхозий вложенеш бизза 1алашъелга оттаде а х1аьта Госснабо уж шоай хамахьа д1айохьийталга в1ашт1ехьдаккха а деза.

Капиталовложенеш дукхаг1а д1ахеи трактораш, юртбоахама, мелиоративни машиностроена дег1айоалара. Минеральни удобренеши д1ейийна х1амаш лораю средствеш хьаяра 7,5 млрд. сом хьожаду, микробиологически промышленность дег1айоалара — 1,2 млрд. сом. Дукхаг1а хургда иштта болх беш йола элеваторий, ялата складаш комбикормови, дулха-шурий, кхачан, яйтача, юртбоахама продукци кийчъяреи чакхъяхарeи дувзаденна долча промышленноста кхыча доакъой предприятеш шеръяреи керда яраш хьалъяреи.

Лакхе йоалаьча цу даннешкара гуш да, кердача пхе шера юрташка кхоачаште еза г1ишлошъяра балхий мел йоккха программа я. Цу г1уллакха, шеко йоацаш, тоьал алсамъяха езаргья СССР юрта боахама Министерства производственни мощносташ. Пятилетка чакхйоалаш к1езигаг1а дале а шера г1ишлой - монтажни балхаш 3,5 млрд. сома маьхка хургйолаш д1аккхоачае еза уж. Цхьабакъда, цо а йиш хулийтаргья лаьрх1ача балхий боарам бизза кхоачашбе. Цудухьа ерригача кхыча г1ишлошъяра министерствашна а юртбоахама объекташ хьалъяча хьинаре дакъа лоацаргдала г1уллакх де деза.

Массе оаг1орахьара новкъостал де деза колхозий юкъара г1ишлошъю организацеш дег1айоалара. Укх д1адахача шерашка уж дикка ондаьннай, ч1оаг1ъеннай, шоаш йолча моттигашка ларх1а а йоаг1аш дикка лоарх1аш я. Колхозий юкъаре г1ишлошъеча организацеша 1969 шера кхоачашдаьча г1ишлой - монтажни балхий боарам ши миллиард сомал т1ех баьлар.

Советски юрта т1а - т1а дукхаг1а темпаш лакхъеш шераг1а дерржаш латт производственни, культурно - бытовой, чу1ена в1еной г1ирсаш. Юрта г1ирсаш хьаллар кхакха боахама доккха дакъа а дикка д1аотташ латт, цудухьа, шеко яц, из терках т1абахийта безаш, кхетамцеи хаддамцеи кулгалде дезаш г1уллакх хиларах. Цу хьаьхехьа не дийцате дьхьал кхы а юрта г1ирсаш хьаллара къахье дукха кхоачамбоацаш долахьа а. Цхьенна а шера кхоачашъяьй г1ирсеш хьаллара плана. Средствеш д1а-юха йийкъе лоаттаеш йола эйпе практика лелаеш моттигаш я. Дика проекташ к1езига я, къаьстта а хьайбай помещенешта. Лоарх1аме объекташ хьалъелла дукхача хана в1аьда сатоха мегар а лоацаш г1ехьадоа. Цхьа цу совг1а ха я масала, Рязански, Донецки, Цхьайолча кхыча областий птицефабрикаш хьалъеш латта. Х1аьта Кустанайски областерча гороне Аркалыкеи Фурмановски поселкеи элеваторах хьалъеш латта х1ана 9 шу совг1а да хьинай. Г1ирсаш иштта хьалде мегаргдац, новкъостий!

Советски боахамеи организацехьара а х1аьта иштта партийни органашкахьара а юрта хьалдеча г1ирсашца лелаеш дола г1уллакхаш оалангара дезз тоаде деза.

Г1ишлой материалий промышленноста мощносташ ма могга алсамъяха еза, эггара хьалхарча арг1анна кирпичаш, корапта детта кхаьаш, столяри изделеш, тъун материалаш санна йола юрта хилаяза яргйоалараш хьаераш.

Кхыча новкъостца нийсъйча башха дукха нах ца а болаш г1ишлой материалий промышленность дег1айоаларо йиш хулийтаргья вайга лоарх1аме социально - экономически деккараш кхоачашде - юртбоахама производства производственни база ч1оаг1ъеи к1езиг-к1езига йоалхеш юрт. эргаяьхара проблема къоастаеи.

Б. Юрта боахама химизаци яра темпаш ч1оаг1ъе

Новкъостий!

Укх т1еххьарча цхьа шера вай в1ашт1ехьдаьннах минеральни удобренеш арахеца мошносташ дикка дукхаг1а болх бе йолалайийта. Нагахь санна 1966 — 1967 шерашка х1ара шера болх бе йолалайийта керда мощносташ 3,3 миллион арахецаш хилнане, 1968 шера уж хиннай 5,2 миллион тонн, х1аьта сояхк 11 миллион тонн совг1а арахецаш.

Юрта боахама химизаци яра г1уллакха юкъе доккха дакъе доац Воскресенски, Новомосковски, Северодонецки, Солигорски химически комбинаташ, Соликамски калийни комбинат, «Апатит» яха комбинат, Гомельски суперфосфатни, Гродненски азотнотуковя заводаш, кхыяраш санна йолча, мехка йоаьаш йолча предприятей коллективаша.

Хьат1айоаг1ача пятилетке 40 миллион тонна боарама минеральни удобренеш арахецаргйола керда мощносташ болх бе йолайолийтаьга 1алашде а хьеш йола тукам 1975 шера 90 миллион тоннага д1акхоачае а лерх1. Цу дешах лаьца къаьстта соцам баьб ЦК Политбюрос. Юрта боахама йохьийтаргья 72 миллион тонн минеральни удобренейи хьайбашта лаьрх1а 3 миллион тонн доакъарий фосфатий.

Юрта боахама химизаци яра из йоккха программа кхоачашъяра пятилетка шерашка хьалъе езаргья гулаш арахеца 16 керда завод а болх беча предприятешка 110 йоккха цех а, д1айийна х1амаш лораю химически средствеш арахеца 42 керда производство доакъарий дрожжеш арахеца 13 йоккха специализировании предприятии. Химически микробиологически промышленноста предприятеш хьалъяра балхий темпаш ч1оаг1а лаккхъе еза г1ишлошъераша.

Уж да юрта боахама химизаци яра дувзаденна вай эггара гаргаг1ара деккараш. Х1аьта д1ахо йоаьча хана, кердача пятилетках т1ехьаг1а а, кхы а дукха дукхаг1а алсамбаккха безаргба вай минеральни удобренеш, д1айийна х1амаш лораю химически биологически средствеш арахецe низ. Хьалхаг1е а даьга лоарх1амаша хьахьокх, юртбоахама продукци д1ахо дукхаг1а йоаккхилга 1алашдара арахеца минеральни удобренеш химически промышленноста 1980 шера дукха совг1а-эшашаг1а йоаьеш 150 миллион тоннага д1акхоачае езаш хилар. Ишттаа балхаш дааи х1аьнзе а деш кийчо е еза.

1алазмате дукха кийча из 1ош, геттара дика а минеральни удобренеш ма вайна. Юрта геттара к1езига укх комплексни лакхаконцентрированни удобренеш, уж х1ана ерригаш а ялх процент мара хьаьц х1аьта хьае езараш дукха совг1а-эшашаг1а йоацаш 90 процент я. Химически промышленноста болхлой деккарийла ба иштта къаьстта ч1оаг1а эшаш йола фосфорни удобренеш дукхаг1а арахецийта ч1оаг1а сихе а.

Б1арчча проблема хулаш йоаг1а потребителашта минеральни удобренеш д1аккхухьайтa. Сахк заводской складашкара шоай хьинахьа хьокхаш д1а ца кхыр бахьан долаш къаьсттъстача химически предприятешка сов дукха уж 1а е 1айн, к1езигаг1а арахецаша ца йоалаш хулар. Цунца дувзаденна дагадохийта безам бар са кхыметтеи граждански т1ема геттара хьалча шерашка а Владимир Ильич Ленина цу хьанъеде болхлойи ахархойи оборона Совета къаьстта соцам т1аэцаниза баргбоапам лаьрх1а хилар. Цу т1а аьнна: ерригa удобренеш, д1а-юха кхаьхьарга диллача, ялатийна нийсъеш а алаты езача сихха д1аккхухьаш а я, эггара сагатаг1ча категореех дола мухьаш санна.

Химически промышленноста болхлошкара доаг1ар дикка хьадекача хана теркалде деза. Вай хьийтача кьыя нагахь санна удобренеш д1аккхухьача, доаттаеча, царех пайда эцача а мистача лаьтташта известковани еча а йоаг1аш йола порядок ца оттайой, йоаг1аш йола эффект хургдац хилар. Дукхаха да укхаза в1ашт1ехьдоаккха х1амаш.

Химически удобренеши д1айийна х1амаш лораю средствашца юкъеяр — из этта г1уллакх дац, цунна знанеш, навыкаш, дисциплина, дика в1ашт1ехьбаьккха къахьегам эш. Г1уллакха цу оаг1оина колхозий совхозий кулгалхой, юртбоахама болхлой, х1аьта иштта моттигашкарча советскии партийнии органий уйла ч1оаг1а т1ерае еза.

В. Лаьтташта ю мелиораци дег1айоалаярах

Новкъостий! ЦК майски (1966 ш.) Пленумо белгалдаьча тайпара, лаьтташта мелиораци еш йоккхийи лоарх1амеи балхаш д1адолаваьд мехка. Укх т1еххьарча шерашка лаьтташта мелиораци еш чакхдаьхача балхий боарам х1анз укх сахьата сел боккхабеце а, т1а-т1а дукхаг1а холу вайна вай мехка цу 1алазмате лоарх1аме долча г1уллакхах дола беркат.

Хьат1адоаг1ача пхе шера дикка лакхбаьа баргбаь хин боахама г1ирсаш хьаллара боарам. 1971—1975 шерашка оалхама юкъейоалае еза хий деххача кердача лаьттай 3 млн. гектар, т1ех г1аьнача районашка 5 млн. гектар долча лаьтта мелиоративни системаш хьалъе еза, цу даькъе д1акьайле дренаш йолаш — 3 млн. гектар. 8 млн. гектар долча лаьтташка кхоача де деза йоацаш, даьг1енаш, кхыдола лаьтташ тоадара балхаш. Доккхий балхаш чакхдоахийта хина дикаг1а кхоачамбаза, кертерча даькъе реконструкци яь йоакхаргья болх беча хий деххача системашта.

Д1ахорча пхе шера де дезача мелиоративни балхий белгалъг1а йола зег1ва я вай пачхьалкхеа исторе чуть дукхьашха хий деххача лаьттешка ялаташ кхесъергдала йоккхий районаш хьачо. Хий деххача лаьтташкара гулдь ялат 1975 шера, специалистешна даьча лоарх1амег1а, 10—12 млн. тоннага д1акхоачаргда.

Де лезаш дукха балхаш да мехка, къубахьа. Украине боахама юкъе тоаде лерх1 400 эзар гектар хий деккха лаьтташ. Кердача пятилетка йоаьшка Краснодарски Ставропольски краяшка Ростовски областе 300—400 эзар гектар долча лаьтта хьалъе лерх1 хий деха системаш.

Шолаг1ча хана, Политбюро хьежай Поволжьерча лаьтташа хий [illegible] хьалъеккхад, Юкъерчеи Лохерчеи Поволжья районашка а Волгаи Уралеи хиштa юкъе а доккхийча лаьтташна хий дехка йиш хилар. Д1ахорча пхе шера цу районашка хий деххa доладе лерх1 600 эзар гектар хилаза долча лаьтташка.

ЦК майски Пленуме деккар оттадаьдар — вай всаш мехка кхалихадеча дугаца укх гаргарча шерашка йола бизза 1алашбе. Т1аламе кхоачашдеш да из. Сояхк деррига чудена дуга цхьа миллиони 100 эзари тонн хилар, х1аьта кийчдаьр — 785 эзар тонн. Дукха ха йоаццаш а т1аьха, 1964 шера, хий кийчдаьдар 235 эзар тонн мара дуга.

Дон-оалдара эггара йоккхаг1а йола моттиг хулаш йолча Кубанех. Х1анз хьалъеш латтача 1970 шера хьалйиза йолаергйолча водохранилища йиш хулийтаргья дуга д1адуеш долаш кхачаргдика шерал пятилетка чакхйоалаш пхе йоккха дуга 800 эзар тоннага д1акхоачаде а, цишта аьлча шерал гаргга дукхаг1а лакхха.

Дуга системаш хьалъяра балхаш д1ахо дергда Кзыл-Ординский, Сырдарьински, Чимкентски, Астраханский, Ростовски областашка, Приморски крае, Кара-Калпакски АССР-е.

Инженерни системаш шерра хьалъеш хилар бахьан долаш мехка доакха дуга 1975 шера ши миллион тоннага д1акхача тарту.

Хьалхарча арг1анарча деккарех ц1а долаш дуг боамбу буцна районашка хий сехка лаьтташ леладара г1уллакх д1ахо мо могга дег1аккхадалга. Кердача пятилетке укхаза оахама юкъедоалане лерх1 хий деххе йола 650 эзар гектар лаьтташ.

Иштта мелиоративни балхий темпаш ма могга лакхъе еза Российски Федерацерия 1аьржа доацача лаьтташка, Дальни Востоке, Украина Полесье, Белоруссе, Прибалтикерча республикашка.

Новкъостий! Хий деххеи доккъадуи лаьтташ дукхаг1а ма хул, т1а-т1а дукхаг1а хьадека деза вай царех пайда нийсо хилга, х1аьта, эггара хьалха, цу лаьттай х1ара гектара т1а лакха хьунекъам кхабелга. Хий деххача лаьтташкара хьунекъаме бо-рам — из кхетанца дола цеш хилара кертера белгало я. Халахете а, д1аьхха ца йийцаче далат мелиоративни лаьтташ пайда эшара г1уллакх пачхьалкхен ныъкъада ца лелаеш хилар.

Хий деххача лаьтташ республике пайда ца эцаш хилар бахьан долаш хий хаит чра киттика яьр Азербайджана партиЦК-ан. Цу хана кхыча республикий областийи ш1ераш, хьачяцар. Уж шоаш кхетаре а ба, цар шоашта йоаг1аш йола практически выводаш я ерга аьнна хетар вайна. Фактанаш хьахьокх, из критика беррагача новкъостаца нийса кхетамца хилар. Х1аьта а, Узбекски, Казахски ССР-ий, Ставропольски край, Куйбышевски, Ростовски, Волгоградски, цхьайолча кхыча областий дукхача колхозашкен, совхозашкен тахан а т1ехь бокъонца къовсам лоаттабаш хий деххача лаьтташна яккха хьунекъам кхабар дукха.

ЦК майски Пленумо хинначул т1ехьаг1а дена вай мехка лаьтташта мелиораци еле вай партен пачхьалкхени юкъара лоарх1амег1арча деккарех ца1 а чакха д1аеттад. Цудухьа наьте Централни Комитета бокъо я кулгалдеча ерригача кадрашкара, эггара хьалхара арг1анча колхозашке совхозашке, юртбоахамен хий боахамеи органашта керте латтача коммунисташкара мелиораце программа чакхъяккхарца санна, иштта хий деххачен экъедаьччен лаьттай х1ара гектара эффективностьг1а пайда эцарца а цар партийни никъ лелабелга хьадеха.

Мелиорацега 1алазмате дукха ахча д1аухийт пачхьалкхено, цудухьа вайга яхи д1ахо магар да йиш яц цхьаболча болхлой хий деккача лаьтташта ях нийсача мара болх ца бешехьа а гьаьаро б1арг лекхаш бег1аш дола г1уллакх.

Кердача пятилетке хий деккаш доакъадаьи лаьтташ оахама юкъейоаладара планаш кхоачашъяь це 1аш, хий боахамера доаг1аш дола г1ирсаш хьалде йоладала а деза. г1ишлошъяра базеи мелиоративни машиностроене мощносташи хий а дукхаг1а дег1айоалае еза.

Шоана дагадоаг1а, КПСС ЦК октябрьски (1968 ш.) Пленумо мелиоративни балхий перспективни план оттаяза юртбоахам лаьрх1а. Перспективни планаш оттавь нийнай йоаг1айоаг1аш йола ведомствашни 1илман учреждениеш. Меккара мелиоративни лаьтташ 1985 шерале 48 миллион гектарага д1акхоачаде лерх1, цу даькъе хий деккараш — 21 миллион гектарага. Низал программа кхоачашъяра гидротехнически, энергетически, кхыча балхий б1арчча комплекс чакхъякка, новкъахера проблемаш къоастае езаргья, цу т1а а, бакъдар аьлча, йоккхий средствеш а эшаргья. Цо йиш хулийтаргья вайга тешшане, 1алазмате ч1оаг1а дег1аухаш йола юртбоахама производство хьее. Мелиораци шерра дег1айоалаяраш латт вай юрта боахама кхоане.

Г. Механизаци—юртбоахама производства эффективность лакхъяра ларда

Новкъостий! Дика хоаш да, юрта боахама механизаци яр къахьегама овсарле лаккхъярея лаьттанцареи хьайбашкареи йоаккхача продукцега д1абола мах лохбареи хоадамболлаш йола фактор хилар.

Бокъонца керттерча даькъе техника тоъаш ца хилар бахьан долаш мехка дукхача районашка массане а лоарх1абац, масала, ялть ахараш, х1аьта нагахь санна из болх кхыметтеи кхоачашбеш бале а, йоц геттара гонбачуя т1ехьаг1а, хьунекъам лакхбара герента кхи йоацача хана мара-и. Телкаш кхыдола юртбоахама балхаш чакхдахара агротехнически ханаш я.

Кхашнара балхаш шоай ханнахьа кхоачаш ца даро 1алазмате доккха зе ду юрта боахама.

Бакъдар аьлча, вай к1езига моттигаш яц юртбоахама балхаш чакхдоахача хана дика в1ашт1ехьдаланза хулаш, х1аьта вай шоай г1уллакх ц1ена кхоачашдеш бока кулгалхой къайллехьа безам болаш а дац. Цхьабакъда, юрта боахама техникаца 1алатбарах доло дош вайна 1алазмате лоарх1аме да. Деш дола къачальт трактораш а, юртбоахама машенаш а да, х1ена аьнча т1ехьатеясен т1ехьаловзен машинаш ца хилача трактораша бизза пайда юкъалургбац.

Кердача пятилетке юрта боахама трактораш, комбайнаш, мелиоративни кхийолеи машинаш укх боарама тоал лоарх1аш:

(эзараш) 1971—1975 шш. ерриге а дургъяраш	
Трактораш — ерригаш а	1700
Цу даькъе лаьтта оахараш	706
Грузовой автомобилаш	1100
Тракторни прицепаш	1300
Юртбоахама машинаш — млрд. сомаш	15
Ялташ чуца комбайнаш	541
Силос хьокха комбайнаш	[illegible]
Свекла чуча комбайнаш	60
Экскавтораш	87
Бульдозераш	82
Скреперaш	42,5

Иштта мамогта лакхъе еза вай юртбоахама электрификаци яра темпаш. Юрташка пайда эшаш йола электроэнерги 1975 шерале 75 млрд. киловатт-сахьатага кхоачаш, е 2-зза гаргга дукхаг1а хила езаш я.

Низаш къаьстта ч1оаг1а г1аллхийта деза хьайбай боахам машинашеи оборудованешеи кийчбара. Хьайбай боахамаш доакъараш кийчдареи тешаш йола техника пхе шера 6 млрд. сома маьхага д1аккхоале, е 2-зза совг1а дукхаг1а хилийта лерх1. Цо вайга тоао хулийтаргья пятилетка чакхйоалача хана хьайбай дукхаг1а йолча типови помещенешта комплексни механизаци, е доахани коа т1ара оалхазараши леладара а х1аьта доакъараш кийчдара а толашаг1а йола технологи юкъейоалае.

Къаьстта уйла т1аяхийта еза хьайбай боахам техникашеи оборудованешеи кийчбара балхаш нийса в1ашт1ехьдахара. Боахамашца дакъа доголерег1а хьайбаш леладу фермаш оборудованеша кийчъяреи из в1ашаг1йоаллареи балхаш моттел, уж караерзаяреи проектни къахьегама овсарлейга кхоачаяреи деррига балхаш а шийне х1ат1алоаргдолаш йола къаьстта служба «Сельхозтехника» хьакъалургйо аьнна хет вайна. «Сельхозтехника» отделенешта т1айилла мегарда колхозий е совхозий болхлой оборудованеш пайда дикаг1а эца 1омабелга, машинаши механизмаши леотг1е хиларга хьажалга царна ремонт елга, техникo хаддамза болх баре хьалхара бахалхий кулгалхошта нийсса бехкташтаме хула.

(Чистедоалар 3-ча оаг1о т1а).

НОВКЪОСТА Л. И. БРЕЖНЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(Чаккхе. Доладар 1-чу 2-чу агІонаш тІе).

Новкъостий! ХьалхагІа дуккха а йийцай вай юрта боахам механизаторий кадрашца Іалашбара проблема. Цхьаберкъа, гуттаре дІаяла деза, из хІанз укх сахьата ерригаюкъостаелга вІаштІехьдаьвна ца хилар. Уж кадраш кІезиг кийчъац вай. Аллха профтехучилищашка хІора шера араъхи 800 эзар совгІа механизатораш. ХІаьта а, тайп-тайпарча бахьанех сов дукха тІерабуваларех боахамашка тоъац трактористаш, комбайнераш, кхыбола специалисташ.

Цхьадолча объективни бахьанашта нийсса механизаторски кадраш цхьан метте балха ца Іелга дуккхача хьале цар къахьегамех бытех хьалашта кхоачамболлаш уйла тІа ца йоллайташ хилар а да. Цу дешех лаьпа решенеш а хьй балгалара практически гІулакхаш чакх а даьлаза. Цунах, беккъер аьча, тоъал пайда баьнаб. Цхьабакъда, уж юкъ-юкъе мара чакх ца дехаро, гучох, йиш хилайтац вайга проблема бІарчча кхоачашъе.

Гучох, вай центральни органаша союзни республикашца дукъа а доацаш механизаторски кадраш колхозашкех совхозашкех чІогІъалийтар духьа кхы хьем ца бен радикальни гІулакхаш чакхдаха дезаргІа. Цу гІулакха эгтара хьалха черкалде деза элапи цхьан кота тІа доаккхалгІа, балха стажагеи квалификацеги хьежжа поощренеш елта, хІаьта нийтта цар къахьегамех бытех хьалаш дикха товларе дешаш а. Механизатор юрта центральни фигура я, цудухьа цу кадрай вай тарко е еза, колхозашкех совхозашкех уж дІачІоагІъяра цхьага кхы кхо хета мегаргвац. Из ца дой хала хургда вайна юртбоахаме производство дІахо айяра декхараш кхоачашде.

ДегІайоалае лерхІ лаьттанна кулача эрозена дуьхьала обработка ергІола. Доакъий босешкарча лаьттан тІа болх бергбола, технически культураш, коартолашта, баьцадарашта Іувал-дера болх бергбола, семен комсийн бешамашка обработка ергбола машинаш арахецача заводий мощностиш. Лоацача ханашке хьадинза дардаи хьайбаш лелаедча фермаштен доакъераш кийчъдаран эша техника хьаю машиностроене дакъа.

Доаккхий гІулакхаш чакхдаха лаьрхІад мелиоративни машиностроена дегІайоалаяра а хІаьта нийтта юрта боахам транспортаца Іалашбара а. Татарски АССР-е грузовой автомобилаш ю низ бола завод хьалъе а грузовой автомобилаш, прицепаш, запасной оатхалаш арахецача дуккхача заводашта реконструкци е а лаьрхІад.

Уж дерригa белхаш кхоачашдара, шеко йоацаш, белгалара ха эшаргьа. ХІаьта юрта машинаш хІанзъе а эш. Цудухьа колхозийн совхозийн производство технически кийчъяра декхар кхоачашдеча, массаза а, промышленноста дерригача доакъошта лакхьа лаца дезаш доархІ ЦК Политбюрос. Цхьаькха а завод, молаегІча ведомства довлахьа из хІе а, цу доаккхачеи бакъахьарчеи гІулакха юстара юсаргйоапача тайпара вІаштІехьдаккха деза гІулакх.

Шоай керттерча производствана зе доацаш юрта лаьрхІа машинаш арахеца болае йиш йолаш е дуккха заводаш. Хоаша, Ленинградерча Кировски заводо керттерча производствана — турбинаши металлопрокати арахецара нийсса — 1964 шера дола юрта боахама низ бола К-700 яхе трактораш хьаеш хилар. Цу тайпара машинаш хІанзъе а 23 эзар совгІа кхьачай колхозашкех совхозашкех.

Нилая торо я кооперацe ларда тІа юрта лаьрхІа машинаш арахецаята вІаштІехьдаккха. Из тешеш, практике техна метод я, боккха пайда лу цо. Днепропетровске я керттара продукци арахецара нийсса кооперацe ларда гІа дуккха шераш хьалхагІа-дена чархаш тІара трактораш хьеш йола завод. Укх тІехьарча шерашка 200 эзар хІана еннаш аьвна лаьтташ оаха трактораш ений заводо колхозашкех совхозашкех.

Цхьайолча авиационни заводашка кхо тІарча оалхазарий боахама лаьрхІа оборудования кийчъю. Цо ахьеане а тайпара керттера продукци арахецара план кхоачашъяра новкъарле ергІоацаче тайпара вІаштІехьдаьккхад цар гІулакх. Але деза, авиационни промышленноста Министерства, предприятей директоращи партийни организацешеи из гІулакх кІоаргга кхетадерца лелийеш хилар.

Укх Пленумна кийчо еча хана цхьайолча промышленни министерствашка лаьрхІад къахьегама оасарле лакхъяра, технологи эргайоахаш тоаяра, производство вІаштІехьъяккхара йолаш йолча производственни мощностех пайда дикагІа эцара чотах керттера продукци хьара боарамаш лох ца е долийташ, юрта боахама эша техника тоъал дуккхагІа арахеца.

Цхьайолча министерствашта шоаш ЦК-ага дахийтача вахискаш тІа дуъа, керттара продукци арахецара зе а хургдоацаш шоай предприятешка юртбоахама лаьрхІа машинаш хьелга вІаштІехьдаккха шоай торош хиларах. Авиационни промышленноста министра н. П. В. Дементьева кхо тІарча оалхазарий фабрикашта лаьрхІа оборудовани дуккхагІа арахеца, догІан хьесапе хий детта установкаш вІаштІехьъяхара турбинаш арматурев лоаттие лерхІ. Машиностроене министра н. В. В. Бахирева ЦК-ага хоам баьб, Министерства предприятеша кердача конструкцех йола севлкаш дуккха хьае чІоргІа хиларех, хІаьта кемаш деча промышленноста министра н. Б. Е. Бутома — белха оасарле лакха йола шоаш лела догІан хьесапе хий детта установкаш запасной оатхалаш арахеца лаьрхІа хиларах. Ээа-йоаккхача, энергетически, транспортни машиностроене министра н. В. Ф. Жигалина лерхІ фермашта механизаци яра эша машинаши оборудовании, хІаьта нийтта запасной оатхалаш а доакъош а дуккхагІа арахеца. Мехкадаьтта чакхдоахачеи мехкадаьтта химически промышленноста министра н. В. С. Федорова ЦК-ага хоам баьб, Министерства предприятешка кхы тІе а моторий довгораш, пневматически шинаш, азотни удобренеш арахецалургахиларх. Оборонни промышленноста министра н. С. А. Зверева ЦК-ага хоам баьб, Министерства предприятеш К-700 яха трактораш, минеральни удобренеш тесса машинаш, хий детта машинаш дуккха арахеца лаьрхІа хиларах. Радиопромышленноста министран В. Д. Калмыкова КПСС ЦК-ага хоам баьб, Министерства предприятеша колхозаштеи совхозаштеи телам йола радиотехнически бувзама средстваш дикка алсамйоаккхаргхиларах.

Юрта боахам техникаца кийчбара дешнийта юкъе, дукхала оагІонаш нийсса Іалаьмате боаккхача лоархІаме я машинай механизмай дикал лаккхъяра проблема. Къайле яц, тракторий юртбоахама машинай дукхаза а доакхий саьхатаи долаш, массаза а балха гаранти хаацашка дІа ца кхоачаш хиларах. Халахете я, хІанз а къоастаддаза да запасной оатхалашта техника Іалашъяр саннай дола сагота дош, хІаьта вай из дикха дІаккоачаде а деза.

Юрта боахама механизаци яра доли хувача хана вайна лоархІаме да кердара декхараш бІаргагор хинна ца Іеш, дІадорчугахьа бІарг лаьккхар а. Кхы ца доа а юрта хиланза эргйоацача керда машинаш арахеца кийчъеши производстве хьае йоалаеши, хІаьта нийтта промышленноста мощностиш дегІайоалаеш е ха аьаргйолга теркалдаьза дарг ба хиларах де лезаш да ца. Гучох, хІанзъе а дена бакъахьа хургла Іилманца баккъала технически прогресса прогнозаш кийчйина, 10—15 шу доаьккхачуд гІеларгІа хиланза ергйоала техника мел а малагІа я а къоастаяча. Беррига вай болх юрта тІа-тІа дуккхагІа эшаш йола хІамаш тІа-тІа дуккхагІа кхоачашдергйолча, балха оасарле лакха йолча машиний комплексий системашца колхозни совхозни производство кийчъергболча оагІорахьа бе беза.

Керда техника хьадагалацарех арахеца йоланрен перспективни план кийчъе еза транспортни юртбоахамей машиностроене Министерства, гІишлошъяра, накъаш дехкара, коммунальни машиностроене Министерства, юртбоахама министерствашка, «Союзсельхозтехника». Къаьстта белгалле деза эгтара хьалхарча эргІанна, образна аьлча, механизацера «кІай кІаьдаш» къайлахдаха, кулгаша деш дола балхаш сихагІа машинашка дайта доладара юрта боахамерча болхлошта торо яла могаргдолаш йола машинаш юкъейоалаелга.

Д. Юрта боахам дегІакхувлара даькъера Іилма лоархІам лакхбе

Новкъостий!

Вайна хьалхашка латтача ерригача юрта боахама проблемашта, шеко йоацаш Іалаьмате боккха лоархІам бу Іилма. Дуккхача доаккхача лостамашкахьа тоххамаш дьал советски Іилманхошна, юкъейнхьача юртбоахама продукци яккхара боарач хинна айбе, дІабода къахьегами мах лохбе, къахьегама оасарле лакхье йиш хулийташ йола дукха разработкаш кийчъяй.

Практикана гаргаккха Іилман учрежденей дешара заведенеш, хІаьта цар дуккхагІа долча экспериментальни боахамаша доккхий экономически производственни толамаш даьхад, хІаьта Іилманех техникаех карагІдаьнараш производствана шерра юкъейхахьа дика хьалаш вІаштІехьдахара из чІогІа лоархІаме а да.

Укх тІехьарча хана лаккхьенна тоххама учрежденей сеть, чІоагІъеш я цар материальни база. СибарегІенна Дальни Востока лаьрхІа юртбоахама Іилма йоккха центр вІашагІйоллаш латт г. Новосибирска юхе.

Юрта боахама хьашт дола хІамаш дуккхагІа хилара, цуч интенсификацe Іилмана хьалхаьна керда декхараш оттаду. Цудухьа цІенхаштта уйла йоагІар юрта боахама даькъера Іилман учрежденей гІулакхаш дІахо вІаштІехьдахара дешай. Тхона хетачох, цу учрежденишта юкъе хила еза Іилман чухь принципиально керда лостамаш вІаштІехьдаха, юрта боахам дІахо дегІабоалабара перспективни проблемаш къестае езаш йола, теоретически кердадараш лехарех маІан долаш йолч Іилма-тоххама институташ.

Тоххама центраш дегІаккулва еза, цар гІулакхаш селекце, хІанз долаш дола юртбоахама культурай керда лаккха хьунаькъам телаш дола сорташи дукха продукт телаш долча хьайбай фуи эргадоахаш тоадарен кердадараш хьадарен дешаштта тІа я дерзадеш. Къаьстта уйла тІехийта еза алата а кхачан продуктай а дикал лаккхъяра.

ХІанз хьалханъ эттад колхозашкех совхозашкех лакха эффективни, кхонегІа болча продукце хІора табнана лаьрхІа технологически процессаш кийчъергйоъш йола специализированни проектно-технологически Іилма-тоххама институташ хьаяраш доладош.

Уж дерригa дешаш Іомаде а йоагІаш йола предложенеш хьачуйла э еза СССР юрта боахама Министерства, СССР Іилмай Академе, ВАСХНИЛ-а.

Вай дог тийша да, вай Іилманхоша кердача открытешка практика йІаьхий ергдахарах. Цуна цхьана хІана, цІаккха а ца яйрача тайпара чІогІа эш Іилмахой уйла, цар низаш партийни, советски, юртбоахама органашца, колхозийн совхозийн кулгалхошкех специалисташкех цхьана вІашагІа а теха, Іилман тохкамех хьахиларех пайда биззагІа эцара, хІанзалца Іилмана карагІа мел даьнараш хьалхалаттача практико техка мел дараши юкъеяккхьяра тІадерзаделга.

III. ЮРТА БОАХАМА ДЕШ ДОЛА ПАРТИЙНИ КУЛГАЛ ТОАДЕ

Новкъостий! Шоана ма гарра, Іалаьмате доккхий чоалханен декхараш да кердача пхе шера юрта боахама, даькъе вайна хьалхашка латтараш. Кхоачашле лерхІача балхий боарах шой боккхалга диллача дукха а тІех ба хьалхагІа вай де мел дийзарел. Кхетадеш да, цо партийни, пачхьалкхен, общественни организацешта, ерригача вай кадрашта хьалхашка кхы а доккхагІа дола декхараш а оттадеш хилар.

КПСС ЦК декабрьски (1969 ш.) Пленуме, шоана ма хаьрра, къамал хилар общественни производства эффективность ма могга лаккхъяра, чурча резервех хьалхьежача материальни ресурсех пайда дикагІа эцара, дисциплина телдар, бехктонаш нелбалийтар, хІамаш дьурмат ца дари доаз цо дари санна долча гІулакхашта дукхьала лоаттабу къовсам чІоагІбера хьакъедьа. Цу даькъе доккхий декхараш лотт юрташкарча партийни организацешта хьалхашка а.

ХьалхагІа аз аьннача тайпара вай хІаьа е ба, халахете я, юртбоахама продукци яккхаеи йоахарен пачхьалкхен планаш кхоачашъяра, хІаьдде аьлча, йоакхо ца еш бола боахама кулгалхой. Царех цхьаьбараш, оалаш ма дарра, шоай колхозашкеи хьеж цу гІулакхага, цар дийдолийт пачхьалкхен юкъара хьаштаи доллача хІамал лакхагІа латта дезаш хилар.

ХІара республикано, хІара областо, хІара боахамо шоай лоархІамегІара декхар лархІа деза кхьайола юртбоахама продукташ а сейна, хІара шера пачхьалкхенга алат дуккхагІа доакхолга. Пачхьалкхено хІара шера юрта боахама дуккхагІа тел капиталовложенеш, техника, минеральни удобренеш. ХІаьта долче, шун боккъо я, цуга хьежжа колхозашкеи совхозашкеи шийга юртбоахама продукташ дуккхагІа йоаккхаргхиларга догдаха.

Тахан вагахьа моттите нийслургдац ший хана довзаш хинна эгтара хьалхарча васетлах дола лозунг. ХІаьта кхы геттара нийса лозунг ма дай. Ялета кхьайола продукташи пачхьалкхене дІателарн кулга йолхарг массаза хила а хийнад, хІана хала а деза хІара колхозни совхозни эгтара хьалхара декхар.

Продукци яккхарен йоахарен план — из массанна а долла закон да хІаьта шунпера гІулакх бедалгоийдам ца хеташ леладаре принципиальни, диргІча тайпара мах баккха баргбен.

Ца юкъанаш йота йиш яц укх тайпара фактаи а. Хьайбай боахам дегІаккхувлара даькъе хиннача кхоачамболаноашта кратика лаьца тІехьаргІа укх тІехьарча хана мохк бІарчча хьанийнача масса тайпара доахан дуккхагІа хиннад, дуккхагІа хьалоккхаши пачхьалкхенга доахаши да дулх, шура, фуаш.

Цхьабакъда, укх шеро а I юне кхачалла лаьрхІача Казахски, Азербайджански, Киргизски, Армянски ССР-ий, Тюменски, Вологодски, Читински Тамбовски областий. Красноярски края колхозашкеи совхозашкеи доахан кІезигденнад 1969 шерашa нийсдича.

Иркутски областа боахамашка юхе а кІезигденнай хьакхарч, хІаьта Литовски, Латвийски ССР-ашкеи Российски Федерацe 17 областен кха кІезигденнад. Цо тешал ду, ЦК декабрьски Пленуме из хот дувцарах дуккхача новкъосташа йоагІаш йола выводаш яь ца хилар.

Партийни наькъаш довгІар дикал хьадеха, дисциплина чІоагІъелга тІаргІертта чакхдаха, гІулакх пачхьалкхен наькъана леладергйолча уйланна хІара боаллу хьалккхеме веза партийни организацешта, парте районашта, областнойи краевойи комитеташта, союзни республикай компартей ЦК-ашта.

Партийни пачхьалкхен дисциплина ма могга чІоагІъяра тІаберзабаь цикъ къаьста хьахьекха хила беза моллагІча гІулакхаш тІа йолча кадрашца беча практически балха юкъе.

ХьалхагІа оакъа бейтадаьккха, Іаймадан, юртбоахама кулгалдара даькъе районни звеной вай боккха лоархІам беш хилар. Укх тІехьарча шерашка массехк тайпара гІулакх чаккхдаьккхад парте юрташкара районаш, къахьегамхой депутатий районни Советаш чІоагІъяра, цар лоархІам лакхбара. Вай декхар да из звено дІахо а эргайоахаш тоаяр, цун гІуллакхаш тоадар. Дукха ца йоацаш юрта боахама районни производственни управленеш юрта боахама райисполкомий управленеш хьай. Цу управлене начальник хІанз цхьан хана райсовета исполкома председатела заместитель а ва. Цу гІулакхо, вайна хетачох, новкъостал дергда юртбоахама производство дегІакхувлара даькъе къахьегамхой депутатий районни Советий лоархІам лакхбара.

Хоаш ма дарра, дукха ца йоацаш районашка, краешка, областашка вІаьнагІбелхий юртбоахама продукташ яьара цар дикален дешашка хьежаргйола пачхьалкхен инспекцеш. Шоай практически балха тІа цар пачхьалкхен дисциплина чІоагІъерав алат, болийба, дулх, шура, кхьайола продукташ яхарен кийчъяраи оттаь планаш кхоачашъяра хьалхашх бехктохкам лакхбаран новкъостал доргхиларга догдоахаш да вай. Инспекцешка чІогІІа деза продукци хьарий кийчъярий из йолкача а чакхйоахача а организацешкареи предприятешкареи корта бола бувзамаш. Кхыча дешашца аьлча, мехкарча заготовкай гІулакх тоаде дезаш я керда органаш. Союзни республикай компартей ЦК-аши Министрий Советашта, парте обкомаш а крайкомаш а декхарийла я юртбоахама продукташ йиарапа цар дикален йола инспекцеш боккъонца йола пачхьалкхен органаш я аь дІаоттаяра йоахко е.

Болх толаме лелара лоархІамегІа долча декхарех цаІ парте массала лархІа а лаьрхІад, хІанз а доархІ халкъа творчески низаш, цун политически къахьегамен хьинар дегІаккхувларех. Наькъа инициатива дегІаккхувлара низ бола средство а социалистически ахь. Из шерра дІаьржа а массаза вай оахарша доле, цунах дІахадаргйолча гІулакх хинна дІатта е а. Юрташкарча миллионаш болча къахьегамхоша яь лелаю производства культура лаккхъер духьа, Даьхенна тар ма лу дуккхагІа продукци телар духьа.

Цунна кхьана терхан тІаберзабе безаш бар са юрта яь вІашагІйоллара даькъерча цхьадолча кхоачамбоашрашта, Цхьашийолча моттигашка галместа, формашка лелару из лоархІамегІара гІулакх. Из гучадувла эгтара хьалха декхараш дуккхагІча хана организаторски балхаца чІоагІдеш ца хиларах, дуккха моттигаш нийслу уж дидолийташ, цудухьа уж кхоачаш ца деш а дуе.

Къьаст-къьастача колхозашен совхозашен, цхьайолча районашка цхьаза тІаннйу пленови заданеш лакхагІа доацеш кхьметтел карагІдаьннача производственни толамех лодагІа долеи декхараш. Цу социалистически яхь меІаи ма, цун оала тедлабелга мара кхы хІама дац. Яхь меІаи — из да дІахьалхашкахьа ахар, наьха дийна творчество, цар хьинар, таланташ йиззагІа хьеслаграйолаш йола хьалаш вІаштІехьдахар.

Укхаза эшар деша хоам а боацаш, яь вІашагІйоллара, цун формаш методаши эргайоахаш тоаяра беш бола боккха юрта боллен болх ба. Масса оагІорахьара бакъдаь, къахьегача коллективай къьаст-къьастача наьхен инициативен опыти бокъонна юаш ма ярре хьахьоккхаш хила деза социалистически декхараш. Юрташкара берриге къахьегамхой творчествана, резервахи торонехи дикагІа, бІозагІа пайда эцара, экономе режим чІоагІа деллара, къахьегама оасарле лелдалла лаккхъяра тІаберзабе безаш да уж.

Партийни, профсоюзни, комсомольски организацешна вайлайла йоакхо е йоагІа яьа лоархІами роли лаккхъяра, цунах долла беркат алсамдаккхара, цу гІулакха идейно-кхетамеи организаторски белха ерригача средствах пайда а эцаш.

ДІаьххача шерий опыт теркал а еш юртбоахами производстве толамаш дикагІа даьрах моральни поощрени еш долча пачхьалкхен юкъарча гІулакхий шерра система кийчъеч практически чакхъяеш еза вай.

Новкъостий!

Ер, 1970 шу, пятилетия чаккхйоала шу да. Бехктоххаме декхараш латт укх шера юрта боахама къахьегамхошта хьалхашка. Уж толаме кхоачашделга дуккхача хьоле кхаш кара хьувкъаи хьайбай продуктивности лаккхъяр духьа доттабеча къовсама, хІара боахаме резервах пайда дикагІа эцара колхозхойи совхозий болхлойи, юрта боахама специалистац оарцагІбала партийни организацешта дарах тийши хургда.

БІаьстан юкъе юаш йола хІамаш дІайийна яьннай мехка. ДуккхагІа йолча районашка балхаш дика вІаштІехьлаьхка, дикагІа йолча ханашка дІайийнад уж. ХІанз дерригa низаш тІадерзаде деза цІейийнача хІамашта тІехдинна гІулакх дара. Алатаи чузара эгтара дикагІча тайпара кийчо ярен балдаш лерттІа вІаштІехьдаьккхи чузараи. Из Іалаьмате доккха халкъа болхайй дейхар да.

ЦІаьхха а кхы шаьха а белгалдеккха безам бар са хьайбай боахама мел эша кхоачамбара доакъареш кийчдалга лоархІаме хилар. Баьцаш хьаккхари силос кийчъяри—из мЕ дарра аьлча, алатаи чузар доладалар да. Цу балхашта тІаяхийта еза алатаи чузара йокийтачула кІезигагІа йоацаш уйла.

Доккхий декхараш латт хьайбаш лелдерашта хьалхашка. Укх шера хІадахача беттад итогашка тешал ду, дулх, шура, фуаш гуллара совхх цу ханне хиннеча боарамал колхозаши совхозаши тІехьъаьна хилара. Цхьабакъда, хьайбай продукци дуккхагІа ихарен кийчъерен темпаш хІанз а вайна кхоачамбе йиш йолац иц. Дукха я хьайбай боахам айбара шоай йолча резервах дика пайда ца эцаш йола республикаш, краяш, областиш.

Парте Центральни Комитето колхозийн совхозийн къахьегамхой, партийни, советски, профсоюзни, комсомольски организацеш тІехьех 1970 шу вай юрта боахама дерригa доакъош дегІаккхувлача керда хІаммеш карагІдаларца белгалдаккхара. Цунна новкъостал деш хургья укх Пленумо ергІоала решенеш.

Новкъостий! Вай белгалдеш мел долча гІулакхашка, шеко йоацаш, аьтту болаккхаргба колхозни строй совхозаши дІахо чІоагІъяра. Уж къаьстта боахама лоархІаме хургья болхлойи ахархойи цхьоагІо чІоагІъяра, цар новкъостал дергда коммунистически общество хьалъяра гІулакх.

Укх тІехьарча шерашка юрта боахам дегІабоалабара даькъе парте чаккхьакхача мероприятеша шоай дика воздействе ю городерчеи юртарчеи вахара ерригача оагІонашта.

Колхозашкарча беррига къахьегамхоша хьалдоац вай парте политикеи практически гІулакхашта. Из хьахьекхар соахк гурахьа хиннача республикански колхозий съездашкеи советски юрта социализм дІаоттарен дегІаярен итог аьча, вай колхозни строй мел доккхий толамаш даьхад хьахьекхача колхозой III Еррисоюзни съездех.

Новкъостий!

Вай партенни дерригача советски халкъан 1970 шу белгала хургда укх шера КПСС XXIV-гІа съезд хургхиларца. КПСС XXIV-ча съезда еча кийчойо, шеко йоацаш, керда айдергда коммунистий, дерригача советски халкъа политически къахьегамен хьинар. Коммунизм хьалъяра кулгаллара кердача опытаца йІаьхий хинна я йолаш, хьахьаца айхха цхьоагІо а йолаш йода парти ший арсІанарча съездига. Из кхы цІаьхха а хьахьекхар советски халкъо ший боккха политически сакхетами патриотизми хьа а гайташ дукха ха йоалаш СССР Лакхехьарча Совете хинача хоржамашка.

Хоржамашка хьинаре дакъе лецарех коммунистийи партеболлаций блока кандидаташта тІехьа массана а цхьатарра кхаж тассарех вай мехка къахьегамхоша хьахьекхар партен пачхьалкхени чурей арахьарен политика шоаш ма ярра къобалъеш шеко боацаш хьаллоацаш хилар. Советски наха кердача низаца хьахьекхар Советски Союза Коммунистически партена гонехь шоаш моллагІа санна чІоагІа кхетабенна, коммунизма гІулакхо мутІахьа хилар. (ТІоараш тох).

Мукъаба сона, КПСС ЦК Политбюрос оттаь юрта боахам дІахо айбара программа парте Центральни Комитета Пленуме а дерригача советски халкъо а цхьатарра къобалъергболга доги тайша хилар дІакхайкаде. Из программа кхоачашъяр вай, мехка коммунизма материально-технически база хьалъяра юкъе доккха догІа лоацар хургда. (ЧІоагІа, дІаьхха тІоараш тох).

ДАЬХЕНО ХЕСТАБУ КОСМОСА ТУРПАЛАШ

ЙОККХАЧА КРЕМЛЕВСКИ ДВОРЕЦЕ ТІАЭЦАР

Вай Даьхен цІерагІа Москвас дег чура чІоагІа заькъала бийцар «Союз-9» яхача кемаца гІорбаннана боккха космически никъ беш хиннараш. ЙІаьххача хана йІовхьагІа аьллача ца яр рекордни полет, байрайтта дени буси цунга чІоагІа хьийжа а хьийжар, безам болаш а хилар дерриге дуне.

Космонавташ А. Г. Николаеви В. И. Севастьянови дерригача халкъа безаш хилар, царна карагІдаьннача декал долча гІулакхах доккхал дар, полет толамца чакхйоаккхинга Іалашдаьча Іилманхошта, конструкторашта, инженерашта, техникашта, болхлошта геттара доккхийча гІулакхех доккхал дар хьахьоккхаш дар уж Кремле тІаэцар. Уж тІаийцар КПСС Центральни Комитето, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо, СССР Министрий Советов.

Йоккхача Кремлевски дворецa лампаша сийрза яьккхача Георгиевски зале гулбеннабар хІанзза йистеьлначча КПСС Центральни Комитета Пленуме дакъа лаьца КПСС ЦК членаш, КПСС ЦК членалла бола кандидаташ, КПСС Центральни ревизионни комиссе членаш. Укхаза ба министраш, центральни учрежденей кулгалхой, столица общественностен къахьегамхойи викалаш, СССР военачальникаш, летчикаш — космонавташ, Іилман культуран деятелаш. Цар массане а хестабу космоса майра турпалаш.

Кремле баькхаб керах эргаьбкха тоаль космически техника хьалхьращ а. Цар хьалхь вай планеташта юкъе лела станцеш, спутникаш, лекхаш дола кемаш енгал урагІъухийта низ бола ракеташ. Турпала экипажана цхьана цар ала йиш я: «Парте, Даьхен, халкъа задани толамца кхоачашъяьй!» ЛоттагІашца цхьана гІадбаха ба шоай цІераш Вселенни карадоалара летописа юкъеяха космонавташ.

Дерригача халкъа боккъонна дола цІей хилча дар да Йоккхача Кремлевски дворецe

18 сахьат даьннад. Зала чу хьачубоагІа новкъостий: Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев.

Царна цхьана хьачубоагІа КПСС ЦК, СССР Лакхехьарча Совета Президиума, Советски правительства хьийха доттагІала визитах вена вай мехка вола ОАР Президент, Премьер-Министр, Іарбий социалистически союза Председатель Гамаль Абдель Насер, Іарбий социалистически союза Лакхехьарча исполнительни комитета член Али Сабри, Президентаца баьхка официальни нах, довзал лехкара къыбола хьаьший.

ВІашагІкхийттача наха безаме тІаьц Коммунистически партеи Советски правительстваи кулгалхой.

Зала чу еха а «Славься» яха Глинка йиш. ЧІоагІа тІоараш летт наха А. Г. Николаеви В. И. Севастьянови сий деш. Партеи правительствай кулгалхошта дІатІабоалх уж. Даьхен задани толамца кхоачашъяьрах, керда задане кхоачашъяра космонавташ кийча хиларах цхьана командира еча доклад зеваш хьахой.

Коммунистически партеи Советски правительствай кулгалхошта дег чура даькъала юш космически аре караерзаяра исторе тІа керда оагІув дьаь, космически заман хьа дІайолалуьча Советски Союза цІаькха а сий даькха турпал экипаж.

Гулбеннача наха хьалхашка къамаьл ду КПСС ЦК Генеральни секретара новкъоста Л. И. Брежнева.

Новкъоста Л. И. Брежнева даь къамаьл

Деза новкъостий!

Тахан вай укхаза вІашагІкхийттад «Союз-9» яхача космически кеман турпал экипаж — кема командир, воаза вола летчик — космонавт, Советски Союза Турпал полковник Андриян Григорьевич Николаеви борт-инженер технически Іилмай кандидат Виталий Иванович Севастьянови чІоагІа заькъала бувца.

Дег чура заькъала буш вай Даьттана 286-ла гобоаккхаш толамца космически рейс чакхъяьккха майра турпалаш!

Новкъостий Николаеви Севастьянови шеззал космосе йІаьха ю йоаккхаш цІаккха а хІанзалца цхьаккха саг хиннарац. Кема ерригa системаш нийтта, эттара хьалха космонавташ шоаш дІалуш а болх булуш а бий хьежаш яь экзамен яр из. Вай геттара гІалдаха белгалдоаккх из экзамен сийлена дІаялар.

Майрача космонавташа хІара керда полет массаза ю вай дукхагІа таш сага тІехь-тІехьа дукхагІа бІубенна, из санна космосе кхоачаш хиларах. Миштта да ца хеча дуненах эгтара хьалха дІахетара романтикагара, ца довзача хуменна, цун кхерамаштен хизарденаштен майрра духьал оттаргара йолаенна космически полеташ — мелла халеи кхерамеи из гІулакх дале а — тІа-тІа дукхагІа хІара денна вахаре хула хІама а хинна дІаоттаи латт. Уж тІа-тІа дукхагІа Іилман духьа, наьха реальни хьашта духьа ергара хьалхарча эргІана чоалханеи бехктоххамеи бола болх а хинна дІаоттаи латт. Цу гІулакха хьакъеьха новкъостий Николаеви Севастьянови яь полет къаьстта хьахоккхаме ер. Космически оаране майра, къонахчал доза, гоала навигаторашь хинна ца Іеш, шоаш хье ца бени бола космоса хьахьехамхой шоаш хилар а хьахьекхар. 18 дена буси цар кхоачашйир космически аре караерзаяра боккха а чоалхане а йола Іилма-технически тохкамий программа. Космически аре караерзамех боккха сІа бадаккхаб, Іилма цхьадола доакъош дегІадоалабара, космосе полеташ а техника эргаьякха тоаяра юкъе лоархІаме дакъа даьккхад.

Цхьабакъда полет керттера ний латт саг яьшш тхахаи четтед чІкраш доахаш а космически ара вовзал доацача хьалашка вахa а бола бе а йиш йолаш хилар дІахьоккхарах.

Дика я дег, гІад а вуг космосе йІаьха ха яьккхарга дилача рекордни полет яьчуд тІехьагІа Андриян Григорьевичи Виталий Ивановичи шоаш — майра, уназиІена, дег гІаца, безаме болаш бІаргагa йиш хилар!

Массане а кІеттаду шиттача йІаьхача хинарча полето из еж бараш боккха къонахчал долаш, хІама лоаш, шоай декхар кхоачашдергхилара боккха тешам болаш хилар дІадехила. Уж гІулакхаш дизза шоаеш доахкаш хилар хьахьекхар Коммунистически парте кхетабаьча вай Даьхен къоангаша цхьа командира, ветерана — космонавта новкъоста Николаеви борт-инженера, къонача Іилманхоча новкъоста Севастьяновен.

ЧІоагІа дика а хеташ дІахайт аз шуга, новкъостий. «Союз-9» яхача кемаца космически полет кхоачашъярий къонахчали турпалали гайтарах СССР Лакхехьарча Совета Президиумо Советски Союза Турпала СССР летчика-космонавта Николаев Андриян Григорьевичa шоллагІа «Дошо седкъа» яза беннад. Нийтта цунна авиацеи инарала — майра воинскеи цІи а еннай. Новкъоста Севастьянов Виталий Ивановичa Ленина ордени «Дошо седкъа» яха медали а луш Советски Союза Турпал яха цІи «СССР летчик-космонавт» яха цІи еннай.

Мукъаба са сона парте Центральни Комитета, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо, Министрий Совета тІаьнилларах турпалаш — космонавташ партеи правительствай задани геттара дика кхоачашъярен хоагІа а хоагІаш доккхий сов гІаташ хаьлояеи кулгаленна чІоагІа даькъалбувца. Даьхенна доча безамца къахьегаш кхы а доккхий толамаш цар дахар лоаш уж дика уназиІенеш ирас долаш хилар лоаш лоацца боаккхаргба вай царна!

Новкъостий!

«Союз-9» яха кема хьаллеча, цун полете эшнаме болх беттеи Іалашдеча дакъа лоацаш хилар эзараш нах. Уж ба боккхий Іилманхой, конструктораш, болхлой, хІанзара техника геттара дика йовза геттара дика специалисташ, Іилмаца аьлча космонавтика теперча энтузиастий доакъа эсар. Массаза а санна, миштта хІама аттача царех а дегІа вай дувцар, вай лоархІар, баркал. Цар балха боккха мах бу Даьхено, дерригача советски халкъо.

Тешаме хила йиш я цу вай дикача космически бригада творчески уйлано, дошоча кулгаша, хІаьт ца душ хьийтача цІенно керда советски кемаш седкъашта юкъерча эренашка кхоачалга, майрача советски космонавташа кхы денал дола гІулакхаш дерга, Іилман халкъа боацаш духьа космосе керда открытеи, керда машаре толамаш доахалга Іалашдерза, аьнна.

Мукъаба сона, новкъостий,

— «Союз-9» яхача космически кема сийдолча экипажа — Даьхен задане толамца кхоачашъяьча, зала доагІаш доаккхий совгІаташ деннача новкъосташта Николаеви Севастьяновеи!

— Вай дерригача советски космонавташта — вай Даьхен къонахчал долча къонгашта!

— Космос караерзаерий лаьттарча эсара — советски Іилманхошта, конструкторашта, инженерашта, техникашта, болхлошта, цар Даьхенна дерригача аьрахшта лоархІаме болча балха!

— Коммунизм хьалъяра ерригача участкашка советски халкъо керда кхоталонаш яхара кад хетабе!

Нов. Л. И. Брежнева даьча къамаьлага чІоагІа ла а дийгІар, дІаьхха тІоараш тохарца дуккхаза юкъагІа а хилар.

Ишттa салоI бераша

ЧIоагIа терко ю Сунженски районa дукхaчa боахамашa aхкaварчa каникулий деношкa берий салоIaм дика вIaштIехьбаккхара. «Путь к коммунизму» яхачa колхозa правлене, парткома, профкома Нестеровски школай кулгалхошца дхьaнна вIаштIехьдаьккхад бераша дика салоIилга. Болх беш я ахоь пионерски лагерь, берий площадкаш.

60 совгIа бер да «Ровесник» яхачa къахьегама лагере. ХIaьта «Олимп» яхачa пионерски лагере болх а беш салоIaш ба Грознера а дешархой. Аккан замалахь уккхаза салоIаргда кхо бIaь совгIа беро.

Юкхьавцарча классашка дешачарна лаьрхIa лагерь а я уккхаза болх беш. БIaь совгIа бер да укх аьхки уккхаза салаIа лаьрхIа.

Р. МАГОМЕДОВА.

* * *

240 совгIа пионер хилар ихьоалагIча смене Сержень-Юртарча «Спутник» яхачa пионерски лагере. Дикa сайдеIа уккхIено тоаль, чIоагIа раьза болаш цIабаьхкар уж.

Укх деношка шоллагIa сменах салоIаргдола бераш чуэшар лагерь. Царех 120 саг старопромысловски мехкдаьттахой ба.

Сакъердоме вахар хургда уккхаза берий. Экскурсешка, гIаьнарча походашка ухаргба, ишттa их. дIа. а.

А. ТИЩЕНКО.

ДОТТАГIЛЕН ВIАШАГIКХЕТАРАШ

ШОЛЛАГIА ИЮЛЬ. Московски машинаькъа вокзалера Къилбаседа - Малхбузенгахьа дIайолаелар Карельски АССР-а, Мурманске, Ленинграде Нохч-ГIалгIай литературaи искусствaи деношка дакъа лоацараш тIабола поезд.

Москвaка юхера йоазаш йола Iалaьмате хоза моттигаш гучаьлар вагона корашка. Мехка къилбаседа — Петрозаводске баьхача нахaна шоай хургдолча вIашагIкхетарех деташ айденна дувцар Нохч-ГIалгIайчено шоай литературaи искусствaи викалаш а бaь бохийтачара. Сакъердаме хила тарлора тха, хургдола вIашагIкхетараш, хIана аьлча вай халкъа литература искусствои дукха довзаш уккхаза.

ЧIогIа тамашийна цийттар тхона Кареле довзонгахьа хьалдаьлча уккхаза тхоашта йиппа кIай бийса. Бийсанна цийтта сахьат даьлча а цхьаккха хало а йоацаш деша йиш йолаш серла сийрда ер уккхаза кIaьта нах тхьовса дIа-хьа къестар шоай сахьаташка хьежжа.

КхоалагIча июле Iурра Кареле доазон тIа кхаьчар тхо. Сиха йода тха поезд хьунашта юкъе, Iалaмa Iалaьмате хозача моттигашта — Iамашта, гIайренашта юкке гIолла, зIамигача а доккхача а хилгашта тIех а юлаш.

Iуйрийна итт сахьат даьлладар тха поезд Петрозаводски вокзала перрона тIа кхаьчав хана. Кареле культура учреждений кулгалхоше, города общественноста викалаша дакъа а лоацаш торжественни вIашагIкхетар хилар уккхаза. Дукха нах гулбеннабар къаьнарча къилбаседа Кавказера баьхкача хьаьшашка моаршал хатта. Петрозаводска пионераш а баьхкабар хьаьшашта зизай курсаш а яхьаш.

Тхоаш дIаккаьчача шоллагIча дийнахь В. И. Ленинaя, С. М. Кировaя памятникашта юхе, вокзаш воллача салтечун каша тIа зизаш а дехка Карельски АССР музыкальни эрсий драматически театре хьадийллар Нохч-ГIалгIайчена 50 шу дизара хетадаь республика литературaи искусствaи денош.

Города общественноста цIерах Нохч-ГIалгIайчен викалашка моаршал хаьттар Карельски АССР культура министра ков. Л. Н. Козловске. Шоай мехка вай литературaи искусствaи денош дIадоладарца даькъала бийцар цо хьаьший. Цун дувцaла жоп дув къамаьл дир Нохч-ГIалгIай АССР культура министра В. А. Татаевa.

КПСС Нохч-ГIалгIай обкомa, Нохч - ГIалгIай АССР Лаккхерча Советa Президиума а республика министрий Советa а Кареле къахьегамхошка дайта моаршал дIаделар цо. Цул тIехьагIа Нохч-ГIалгIай иллеш халкарен ансамбла артисташа, РСФСР, Къилбаседа Кавказа республикай халкъа артиста Эсамбаев Махьмуда кулгалдечa коллектива, филармоне артистий а шизаш-ца докха концерт оттадир.

Геттара хоза хеташ тIаэцар гулбеннача хIара концертин номер. ЧIоагIа тIоараш детташ сцена тIа юха бехар безабенна артисташ. Петрозаводска зрителашa а моттигерча журналисташa а лакха мах бир вай артистий гонзала. Концерт чаккхьальначул тIехьагIа Ерригсоюзни театральни общества (ВТО) моттигерча отделене тIаийцар Нохч-ГIалгIайчен литературaи искусствaи викалаш.

ПхоалагIча июле дийнахь вай республика писателаши артисташи Кареле исторически а хоза а моттигаш йоазаш хилар. Краеведчески музее бахар. ХIаьта сарахьа вай искусствa коллективаша зрителашцара вIашагIкхетараш дIахо дийнар. Писателаш Ахматова Раиса, Мамакаев Махьмад, Боков Аьхмад, Музаев Нурдин, Чахкиев СaIид, укх мугIарий автор а писателий союза Карельски АССР правлене председательца Я. В. Ругоевца вIашагIкхийтар.

Кареле дIадоладенна Нохч-ГIалгIайчен литературaи искусствaи денош 12-ча июле кхачалца хургда.

БАЗОРКИН Идрис,
(телефонаца).

Дика вIаштIехьдаьккхад Малгобека районa «Кавказ» колхоза шоллагIча бригаде гурахь бийна мукх чуэнара балхаш. ХIанзале шиб бIaь совгIача гектара тIара алат чудена баьннаб бригада къахьегамхой. Механизаторашта юкъе яьржача якъе хьалха латт укх сурта тIа шоана бIаргагу комбайнераш Тришин Петри (аьрдехьар вар) Ернеев Иваи. Дон норма 17 гектар йолча 25 гектара гектар йолча 25 гектара тIара мукх оарда цар.

И. ПЛИЕВА сурт.

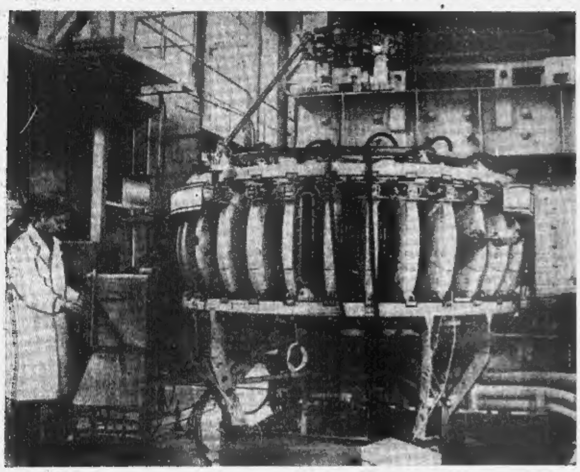

МОСКВА. ХIанз тхьо шу дизад советски доалоя дехьарчен Iилмахоша вай хана втгара чоалханегIа йола Iилмани технически проблема къоастаяра — управление термоядерни реакци чанхйоакхаргойле, плазма ха йIаьхьерг йола лаькъаш лохаш боле.

Цу даьхье дикка бокхха тодам балда вIаштIехьдаьннад И. В. Курчатова цIерагIча атомни энергие Института плазменни тоиламий отдела болхлой. Академика Л. А. Арцимовича кулгалца укх тIехьарча итт шера уккхаза хьаний мIашьайлача тайпех бола массеха керда плазменни устройство — втара перспективнегIа йола «Токомакаш».

Шу хьалхагIа «Токомак-3» яхача установке Iилмахошта духхьашха коденнад плазменни автомах задaнца термоядерни нейтронни сийтаеш лелхаш хилар.

СУРТА ТIА: И. В. Курчатова цIерагIча атомни энерге Института плазменни тоиламий Отделера «Токамак-6» яха керда установка.

О. Кузьмина сурт.
ТАСС фотохроника.

Кхы дувца ца деззаш хоаш да боахама расчет юкъейоаллараx боала пайда мел боккха ба. Хьожаргда вай тхо районa боахамашка из гIулакх мишта вIаштIехьдаьккхад.

Тха деррига боахамашта, аллепи телара формашкен экономика боаранген ца а хьежаш, боахама чурча расчета принципах вIаштIехьбоах шоая болх. Из болх дикагIа лел колхозашка, хIана аьлча шоай экономически структурага хьежача боахамарасчетни предприятеш а уж. ХIаьта совхозо, йиззача боахама чурча расчета тIа иккхаза из яле а, хIара шера тоабу боахама чурча расчета элементаш баьлла юкъе кхахьара болх.

Цу хьакъехьа дукха новкъарленаш духьальуат хIакх а: тоъац бухгалтерий, бригадирий, управляющий квалифицированни кадраш. Царна ха деза кердача тайпара болх вIаштIехь баккха.

Дале а районa боахамий цу хьакъехьара опыт хIара шерa Iоаш латт. Ишттa отделенешта, фермашта, звеньяшта дIайоазйт плановни задaнеш, тайп-тайпарча продукце единица яккхарга дIадодар, белгалъю материальни моральни стимулаш. Цу гIулакхо торо хулийт йоаккха продукци хIара шера дукхагIа хилийта. Масала, 1967-ча шера районa боахамаша цаччахьаьккхенга еха продукци 9376,4 эзар сома мaьхка яр, хIаьта цул тIехьарча шерa еххар —9833,2 эзар сома мaьхка.

ЭКОНОМИКА АЙЯРА

Тха управлене чудоагIа боахамаш дукхача доакъоех латташ да: же, коатIара оалхазараш, хьайбаш леладар, растениеводство, подсобни производство. Хьайбаш леладеча дакъaна боахамашка еррига йоаккхача продукцех хула ахча 57,3 процент да, хIаьта растениеводства дакъaна — 42,7 процент. Хьайбаш леладеча даькъе керттера моттиг жа леладаро лоац. Эттара лакха рентабельность йола дакъа да из. Хьайбаш леладеча дерригача дакъа дуча продукцех 75,2 процент же боахамо лу. ХIаьта ала доагIа вожаш, шурийна доахаи леладеча, кхаккхарч, коатIара оалхазараш леладеча доакъоша дIадахача шерa боахамашта зе даь хилар.

Боахамий специалистий дукха да дерригa доакъош рентабельни хургдолаш болх вIаштIехьбаккхара де дезараш. Цу гIулакха вIашагI а ала болх беш я тха районе экономе-резерваш гучаяхара йола экономически анализа бюро. Дале а дIадахача шерa боахамий специалисташа даьноx хьакиппар хьалха дIаяхача шерашка хиннача кIезигагIа да. Цхьаммалочa боахамий дукха доакъош зене хилар, хIаьта кхьчар рентабельность дикка лохъелар. Масала «Терский» совхозо дIадахача шерa пачхахьалкхенна 538 эзар сом зе дир.

Цхьацца долча боахамаш а хIаьта къаьст-къаьстача доакъоша а зе деш хилара бахьанаш кIоаргга тахкар тха балансови комиссе. Цул совгIа цу комиссе новкъосталца белгалйир оаха дIадахача шерa балха юкъе нийсдена кхоачамбоацараш, гIалаташ дIадахара мероприятеш. Керттердар дар боахама расчетин подразделений балха дикагIа тIахьожам лоаттабир. Экономически анализа бюро планаш уттайир, бюро членаш хийцар, ишттa хийцар цу бюрона тIо деча группай членаш а. Цул совгIа юкъерча звено чубоагIача боахамий боллой экономически дешар а вIаштIехьдаьккхад. Укх шерa дIадахача шерa нийсдена гIалатащ теркал а даь, тха юртбоахама управлене специалисташа мессеххаза тIахьожам бир бригадашта, фермашта, отделенешта производственни планаш шоай хачпахье дIайразийтай. Хандаккхаьа тоха производственни отчеташ мишта яьй. Цар тIа белгаду кхоачамбоацараш, уж дIадахара де дезараш.

Ишттa, укх шерa бийь бетта районa боахамаша дIадахача шерa боьча балха анализ яьй экономически анализа бюро членаша. ХIаьта къаьст-къаьстача подразделений: шурий-товарни, кхьча фермай, автопарка балха тIахьожам-м хIара бетта бу. Къаьстта боккха теркам тIабохийт оаха алапи теларaя доакъар дIадахийтарин, хIана аьтча цу шин хьоккхамах тайша да керттерча дакъе (65—70 процент), юртбоахама продукце единица яккхарга дIадодар.

Къаьстта боккха теркам тIабахийтар оаха «Терский» совхозе къахьегама кизах пайда эцара дош тоххаш. Из дош тоххача гучаьнар йоккхий резерваш. Совхозе укх шерa волаш волча 1200 болхлочо дуккьал укх шерa бийь бетта 19351 балха ди доадаьд балха ора ца воалаш. Вешта аьлча хIара денна цу бий бетта балха цхавац 160 саг. Цу тайпара ла йиш йоаца кхоачамбоацараш дIадахара а лоархIаме мероприятеш белгалйь — гIод тохарал совгIа, дхьабараш балхара хIабаьхаб.

Оаха ишттa техкад продукце единицага дIадодар лакхд хилара дош а. Ишттa «Терский» совхозе шурий центнера мах 25 соиал тIехбоал, планах лаьрхIар 14 совгIа сом долча. Цу тайпара хьалаш эттад районa кхьча боахамашка а. Планал совгIа дIабохийт къахьегам а. Цу тайпарча кхоачамбоацарий бахьанаш а техкад оаха. ХIаьта уж дIахо йодача даке цхьа нийс ца далийтара мел эшар а белгалдаьд.

ХIанз тха районa боахамашка чакхдоаккхаш латт жа дарташ, тоъал ха а ялат чуэцара балхаш дIадоладаь. Тхоай еррига торонаш оарцагIьахад оаха уж балхаш доча дIадахача шерa нийсдена гIалаташ дIадахара, боахамий экономика ма хулла лакъьара.

М. САБЛИНА,
Наурски районa юртбоахама производственни управлене йоаххагIа йола экономист.

КИНО ВАХЧА...

Балха эн йистедаьнначул тIехьагIа салаIа безам боагIа керда гадеташка, журналашка хьажа, сакъердаме книжка деша лог отт, кино яха дагадох. Назране базачa цхьа дукха деза кино, концерташ. Фу дергда Iа, нагахьа санна культура цIагIа кинофильмаш хьокхийта вIаштIехьа ца доалаш хилча? Киносета заведующи волча Осканов Салманаца къамаьл даь гIулакх мишта дезалехь, сайрийнарча сеансе хилар со.

20 минут эшаш сайрийна ях сахьат даьннад. Клуба хьатIаноагIа кхе дета ши кIаьнк.

— Кино доагIа ие? — аьнна хьаттар аз.

— ДоагIа, хIана яхар Iа? — аьнар цар.

— Ишттa дIахеттар аз-м шо сарахьа кино доагIандаь, — аьлар аз.

— Фу дергда оаха, кхы да хIама дац...

ДIадолалу кино. Дика хьахьоккхаш из: зале цIаьхха дампаш доталу. Хьажа баьхкача наха шоаIарч хьекх, шокарч отт, когаш Iоьтт. Хьайда лента дIа а хеттий, дIадоладелийт кино.

Зале богIача наха фуражкаш Iоцхаш, гIалде уза, гIараш ю. Кино баьхка нах загарбулургболаш кIезига ба. ДуккхагIа хилча а 30—40 саг мара хилац.

Цу хIамашта сайоIаш хилийтац кино варах.

Кхы цхьаккха йамаше хIамаa а да уккхаза. Кино баьхкача цхьоболча наха гIараш ю, хулиганаш леладу. Уж говцабе саг вац. ХIаьта милицех саг хилац аьттехьа. Мичаб уж? Шаккха а гIурташ хьона культура цIагIа дежурни милиционер. Ишттa мара хилац уж города кхьча общественни моттигашка а. ХIаьта хулиганашa наькъа сатем боабу культура цIагIа, гастрономе, кафе, кхьчахьа. Мелла беха а бехий, вIашагIа а кхийге, бIеха могг бувцаш, гIараш еш, новкъа болхача налата тIадоацар дувсаш хул хулиганаш.

Сеанс йистелла сарга гIертача, арабоала болалу нах, цIагIарч хьеклаш новкъостацка кхайк. Лампаш сегача — гу'хьона массанахьа танарий чIераш. гIалаеший юххаш, Iоахайса къахьаташ, кегаль а кIалтIаваьха я гIандаш. Хоаш вац уж нах кино, сенна баьхкабар. ГIараш е. гIалепаш хула, танараш даз, гIандаш ноха-де юххера а кино хьажа баьхкарий салоIам бохабе баьхкабене.

Къаьстта дукха хул уккхаза бераш. Цар хезийду боккхагIбарашa лелау уж харпахьара хIамаш. ХIаьта шоай берашка хьажац даьй, лаьхац сазайча цIагIа доаца шоай бер. Хьажийт саг вола наш ишттa айлакъе лелача бераша во оамалаш Iомае тарлу, харцахьа лела мег.

Фильм чаккхаьлча аз хаьттар Осканов Салманага: «Массаза кIезига хIана хул кино боагIа нах? Хулиганал хIана леладу зале?» аьнна.

Осканова йоах: «Нохч-ГIалгIай кинопроката мегардола фильмаш лац. Цулухьа ахам нах кино. Цул совгIа горех из-йий Назрань. Города Орджоникидзе хулаш йола фильмаш хилийта деза Назране а. ХIана аьлча шига хьаьекхачул тIехьа Назране уж фильмаш сакъердаме хилац. Цу хьакъехьа къамаьл хинна Нохч-ГIалгIай кинопроката управлене начальникаца ноя. Натьяваца. Бакъахь деш хIама дац. Кинофильмаш залава еш хилча чIоагIа къовса деза».

Культура цIагIа норалок оттае а, городашка Орджоникидзен, Грознен хьахьоклам доза фильмаш цу зама Назране хьахьоккхаргдолаш гIулакх де а деза. Iаккха къахьегамхоша шергIатта культурни салоIаргдар.

Юстара хила йиш яц цу лоархIамерча гIулакха города еррига общественность.

Б. ЦАДЫЖЕВ.
Назранерча № 1 йолча юкъерча школе завуч.

ХАОТТАМ

Тахан республике гIоллен Грознен кIезиг-дукха морхаш а йолаш, йоачаи а йоацаш, малхбоалехьара гIаьххьача боараме, цкъаза чIоагIа мух а хьехаш ха хила я фегара температура республике гIоале 32—37, Грозне 35—37 градус йIовхал йолаш хила а тарлу. 8-ча июлера 11 июле кхаччалца хьалхарча ах юкъагIа доазамбоацаш. шоллагIча ах юкъагIа коагIо морхаш а болаш цхьаьна йолча моттигашка юкъ-юкъе лаьгIо догIа а делхаш, лы а къуккъаш, къулба-малхбоалехьара гIийло. гIаьххьача боараме хоачаш. ха чаккхоалаш малхбузехьара гIаьххьача боараме мух а чекхош хь хила а фегара температура бийсаннe 12—17. деношка 30—35, ха чаккхоалаш 25—30 градус йIовхал йолаш хила а тарлу.

Метеостанци.

«ХIанад доска даьсса?»

Ишттa цIи йолаш яр 15-ча июне арадаьннача «Сердало» газета тIа кепатеха А. Сайдаевa критически заметка. Нохч-ГIалгIай педагогически института сийлен доска тIа белгалъь хьалтеха цхьаккха а саг вац яхаш дувцар цу тIа.

Цу хьакъехьа тхона жоп делар института парткома секретара ков. Розенэафта.

Укх шерa май бетта парткома яьча решенех сийлен досках института кадера хетахаь, стенд де лаьрхIад. ХIанз болхаш чакхдоваш да. ХIаьта дикагIбола студентий, преподавателий, дийнa йистебаьннарий сурташ шо-шоай факультетaшка хьалтехад.

Редактор
М. К. ЛЬЯНОВ.

ЛадувгIа, хьажа

РАДИО
7 июле.

6.30 — Юртара Iуйре (эрсий меттала). 6.45 — Ашараш. 6.50 — Хоамаш. 7.00 — Москва. 7.20 — «Грозненский рабочий» «Комсомольское племя» газетий обзор. 7.28 — «Сердало» газета обзор. 7.35 — Москва. 8.15 — Передачай программа. 8.22 — Молдавски ашараш. 8.45 — «Ялат чуэцача коммунисташ» яха передача (гIалгIай меттала). 9.00 — Москва. 16.00 — «Иза оаха» яха Бедижева дувцар (гIалгIай меттала). 16.20 — «Къона тIехье» (гIалгIай меттала). 16.35 — «Къахьегамхой долаш ве саг» яха очерк (гIалгIай меттала). 16.50 — Героех йола Нохч-ГIалгIай иллеш. 17.15 — Ялат чуэцача партгруппа (эрсий меттала). 17.30 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала). 17.45 — «Вай индустриальни мохк» (эрсий меттала). 18.00 — Керда хоамаш (нохчий меттала). 18.15 — Керда хоамаш (эрсий меттала). 18.30 — Москва.

ТЕЛЕВИДЕНИ

12.00 — Школьни каникулий деношка: «Вызываем огонь на себя» яха художественни фильм. Хьалхара сери. 18.00 — Берашта фильм. 18.45 — «Коллектива сий хьа сий да» яха фоторепортаж (гIалгIай меттала). 18.55 — Телевизионни керда хабараш (нохчий, эрсий меттала). 19.25 — Спортивни дневник. 19.45 — Дуне хьалхашта юкъера обзорени. 19.55 — Шоана бераш. 20.15 — Литературни концерт. 20.55 — «Бержиния ахархо» яха телевизионни спектакль. 21.50 — Документальни фильмий юкъаза.

РАДИО
8 июле

6.30 — Юрта Iуйре (нохчий меттала). 6.45 — Ашараш. 6.50 — Хоамаш. 7.00 — Москва. 7.20 — «Грозненский рабочий» газета обзор. 7.28 — «Ленинан некъ» газета обзор. 7.35 — Москва. 8.15 — Передачай программа. 8.22 — Ипполитов-Иванов. «Мцыри» яха симфонически поэма. 8.40 — Патриотически дехкар кхоачашдеш (эрсий меттала). 9.00 — Москва. 16.00 — «Вирсо перешо» яха очерк (гIалгIай меттала). 16.15 — «Болхлой вахар» яха радиогазета (гIалгIай меттала). 16.45 — «Машар тургIоацара коммунистически буржуазни идеологе хьакъехьа «Ленин» яха беседа (эрсий меттала). 17.00 — «Къонах» (нохчий меттала). 17.30 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала). 17.45 — Ашараш. 18.00 — Керда хоамаш (нохчий меттала). 18.15 — Керда хоамаш (эрсий меттала). 18.30 — Москва.

ТЕЛЕВИДЕНИ

18.05 — Берашта фильм. 18.35 — Телевизионни кердахабараш. 18.50 — Хоамаш. 18.55 — Лора хьехамаш. 19.00 — Нах кIезигагIа проанчиш духхач. 19.20 — Киножурнал. 19.30 — Айсанукаев творчества. Поэзи новкъе (нохчий меттала). 19.50 — Шоана бераш. 20.15 — «Болхлой поседок» яха художественни фильм. (Хьалхара серь). 21.30 — «Вай даьхен ашараш». Российски Федераци.

ДУНЕ—БЕРИЙ БIАРГАШЦА

Грозненски берий художественни школа дешархоша дийхкача суртий республикански отчетни выставка хьайийлай укх деношка изобразительни искусствa музее. БIарчe шерa шоаш Iомийна говзал хьахьокх бераша цу сурташца. Шийн тайпара экзамен а ала йиш я из берашта.

...Революце проспектах коара дIачувала везаш я берий художественни школа. 150 тарга вIамига, доккха, тайп-тайпарча къамех, оамалах доле бер да цига дешаш. Фу бераш да уж?

— Цхьадараш каьхати къоалаша доаша цхьакха мишот яккха ца когаш да, вокхар пукхагIа безам ба пластилинаца, хIаьта кхоалагI — подготовительни классера цараш — деша Iомалуш санна уккхаза сурта говзал йоаза дакъка да, — йоах школе хьехархочо Янаков Георгий Юрьевича.

ДIачудолх тхо классашка.

Тарке тIа латтача пластилинах хьаьнча хIамаша, хьоккама пособеша хетадейт тхо скульптурни классе долга. — Уккхаза Iомалу бераш «хьалхера ког баккха», — йоах хьехархочо. Iаккха дьахьоаx бераша хьаь кIудал, эрсий халкъа фаьлта тIара «Красная шапочка», дукха хьадола балхаш.

ЧIоагIа теркам, сабар эшаш болх ба цу школа хьехархой бар. Бакъда, керттера дар-м уж сурта говзанчаш хила безалга да. Цига болх беш волча ворхIе а хьехархочох из доалла а доалл. Царех цаI — Миронов Петр Васильевич —СССР художникий Союза член ва, шоллагIвар — Земсков Радион Александрович, цу школа директор, скульптор ва. Ишттa дакхара а лаьрхIа йола художественни образовани йолаш ба юкхебераш а. В. И. Ленина юбилея хетаяьча выставке, дукха ха йоацаш Ленинграде хиннача Нохч - ГIалгIай искусствa декаде, кхьча выставкашка доагIа дакъа лоаш хьехархой коллектив.

Георгий Юрьевича ше хьехаш волча цхьоалагIча классерча берех, школа программах а дуваш цхьан класси цIагIара шоллагIча цагIа вувл тхо.

— Тарлой-те берий дий сахьета уккхаза, чIаккха школе деша, занятешка кийчле. — аьнна аз даьча хаттара жоп лу цу хана тхона хьаIаевенача школа директора Радиoн Александровича.

— Тха школе дагIача берех цхьаккха хиннадац хIанзалца хьа дешара тIехьадусле, хIаьта харна аьттон лаьна тхо а да шиш сенагIа болх беш. — Цхьабакъда цхьанацхадола цатоваш нийслу тха балха тIа, — йоах цо дIахо. ХIаьна говзал гуча а йоаккхаш бераша занятешка дIайоллаешешхь (дукхагIча даькъе ирта бахачар) берашта хьаха гаьна в, е йаIт йоккха хинная аьле, дешара бер дIадаккха тIерташ моттигаш нийслу. Тхоай йолча торонех цу тайпарча берашта интернате Iе коттиг яккха, хIаьта берага хIахо дешийта дезалга хIахойташ къамаьлаш ду оаха дашка. Дукха да ала йиш ю уж масалаш, хIаьта нийслураш а ца хилча баьхаьба хеташ да аз дувцар.

...1959 шерa втара хьалха шийн болх дIаболабир цу школа.

— Тха выпускниках 50 совгIа саг вaд мехка тайп-тайпарча городашка: Ленинграде, Москве, Пензе, Краснодаре, кхьчахьа институташка, училищашка шоай говзал дIахо даккъара дешаш ва, — йоах практиках долча бераша дийхка сурташ сона хьа а гойташ Георгий Юрьевича. Масала, Умар - Султанов Ваха - Пензера художественни училище чакхйоаккхаш ва, Москве — текстильни институте кIалашта йола художника - декоратора говзал Iомае деша яха Эдельханова Тамара укх шерa лакха говзал хилараx тарра Венгерски Халкъа Республике деша дIайохийт. Ишттa тха школа чакхйоаккхашехь Махачкале деша йохийт Арсакаева Курджан. Дукха а доаладе йиш я цу тайпара масалаш.

Нюнь бетта кхаь кIира города хозагIйолча моттигашка практика дIаьхош хул школа дешархой. Фу лу цу тайпарча практико? Цхьане тIо из деш шайна говзахьара вахар, Iалама хозе зув, тIаккха из сурташца хьахьокх цар. Цу тайпарча практикаша Iомаду бераш шоаш къаьстта болх бе.

Бераша дийхкача суртий къамашта юкъерча выставке а кастcаста дIахьокхаш хул укх школа бераша дийхка сурташ. Ишттa, тIехьара къамашта юкъера хинача выставке цу берий. итех сурт хиннад дIахьокхаш. Из геттара бокха толам ба. кIаза аьлча. Советски Союза хIара городо дейтача сурташта юкъерa хержаш ма дий уж сурташ. ХIаьта цу выставке хиннача суртий авторашта значокаш, е кхьдола совгIаташ а дейтад.

...Цхьа хозача хIамах кхийча сенна дог айдeнна, уйлаш паргIата яьна арайоал со школера. БIаргашта духьал латт шIевча берий дегаш хоза йоаза, из бIарго, зе Iомадеча хьехархой сурташ. Цар дешархоех массавех, махкабе Рафаэлаш, бакъда дунен моллагIча мийнге, моллагIча балха тIа уж хилараx кхьча махал дукхагIа, дикагIа, кIоаргагIа хIама бIаргагургда царна. Ишттa гу масалза художника. «Хирурга скальпелан, сурташ дехкачун къоаламан юкъе цхьа бувзам ба» оалаш хиннад ахьан гIорваьннача Советски хирурга. «Дийнa ваи сурташ дехка ца Iема саг», яхаш язду шоай «Классовая школа» яха статья тIа просвещене халкъарех хиннача наркома А. В. Луначарске.

Гiаддугаш да тIехьарча хана бераш сурташ дехка Iомадара хьехархоша, хьехархоша — художникаша, художникаша дукхагIа терко еш хиттар. Цун тешал за хIанз болх беш йола бераш дийхкача суртий художественни выставка.

З. ГАЙСАНОВА.

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный, Ленина улица, 11 (3-гIа этаж). Телефонаш: редактора—3-44-98; редактора зам. — 3-39-11; бахьтехама секретара — 3-34-38; партийни вахарех, культурах, промышленностех отделий — 3-42-30; Юрта боахамийн письмой отделий — 3-42-28.
«Грозненский рабочий» издательства типографи. Революце проспект, 7/84.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Ленина, 11 (3-й этаж). Телефоны: редактора—3-44-98; зам. редактора—3-39-11; ответственного секретаря — 3-34-38; отделов партийной жизни, культуры, промышленности — 3-42-30; отделов сельского хозяйства и писем — 3-42-28.

Типография изд-ва «Грозненский рабочий», проспект Революции, 7/84.

СФ05138. Заказ № 5068.